# AFBEELDING VAN 't NIEUW ROMEN.

*In ses dach-reisen verdeelt.*

## Eerste dach-reis.

## DE WYK VAN BORGO.

DE Stad van *Romen* was voor 't Pausdom van *Sixtus de 5.* alleen in dertien Wijkken verdeelt; maer dese Paus voegde de Wijk des Borgts daer noch by,

om 't getal van veertien te vervullen, volgens d'oude telling des tijts van *Augustus*: en gaf die tot Wapen een Leeuw in een root velt, met een Ster op drie Bergen, dat het eigen wapen van sijn geslacht is. Daer mede wilde hy den ouden naem dier plaets aenraken *Leonina*, nu *Borgo* geseit. En beelde desen Leeuw afsittende, gelijk ook de Bergen staende op een koffer met yser beslagen, om de drie millioenen Gouts te beteckenen, die hy in de drie eerste jaren sijns Pausdoms in 't Kasteel bragt, soo als hier na sal geseit worden.

De Wijk des Borgts omvat, ses de beroemste Borgten, en de voornaemste en destigste straten; welke alle, beginnende met het afkomen van de Brug, haer einde nemen op den *Vatikaen*.

De eerste Borgt, wort *St. Angelo* genoemt, ter eeren van den Engel, die op desen Borgt verscheen.

De tweede *Angelico*, van *Pius de. 4.* gemaekt, die tot op sijn Pausdom *Angelo* wierd geheeten.

Den derden, noemt men *Pio*, na den naem des selfden Paus.

Den vierden, *Alessandrino*, gesticht van *Alexander de vij.* by gelegentheit des heiligen jaers van 1500.

De vijfde, heeft den naem van *Borgo vecchio*, den Ouden Borgt.

De sesde, nader aen de rivier word, na de Kerk van den Heiligen Geest, geheeten.

In dese Wijk zijn veel paleisen, als dat van de *Cesis*, verciert met veel oude Beelden, van de *Rusticucci*, en van de *Campeggi*, welkers gebouw is van

is van *Bramante*, en dat van de *Sanneſis*, met menighte ſeer ſchoone Beelden verrijkt; dat van de *Madruzzi*, nu van den Heer Cardinael *Pallota*; dat der *Spinolaen*, voor deſen geſeit van den Cardinael *Bibiena*, waer in geſtorven zijn ten tijden van *Sixtus de 4.* *Carlotte* Koningin van *Cyprus*, en ten tijden van *Leo de 10.* *Raffael d'Urbino* beroemt Schilder, en veel andere.

Daer zijn noch veel Fonteinen, waer van de eerſte is aen 't inkomen van *Borgo*. Over de Brug zijnde gegaen, heeft men daer het oude Gebouw van *Adriaen*, nu 't kaſteel des H. Engels, met dit opſchrift:

PAULUS QUINTUS PONT. MAX.
REGIONEM LEONINAM
PERENNIUM AQUARUM INOPIA
LABORANTEM
AQUA AB SE IN URBEM DEDUCTA
UBERI DISPENSATIONE
VARIIS FONTIBUS ATTRIBUTA
LOCUPLETAVIT.
ANNO DOMINI M.DC.XIV. PONTIF. X.

't welk beteekent dat, *Paus Paulus de 5. de Leoninſche Wijk gebrek van ſprinkaderen hebbende, het water door hem in de Stad gebragt, met overvloedige uitbreiding aen verſcheide ſtralen verdeeld, heeft willen verrijken. in 't jaer onſes Heeren* 1614. *het* 10 *ſijns Pauſdoms.*

## 't Kasteel des H. Engels.

ELius Brug, (nu genoemt des H. Engels, en des Kasteels) wierd van Keiser *Elius Adrianus* gemaekt, met een swaer gebouw by de selfde, dat hy in dese plaets stichte ontrent den *Tyber*, tegen over *Augustus Mausoleum*, om den selfden *Augustus* na te volgen, die dat tot sijn graf-stede bouwde; op welkers top hy daer een verguld-metalen Pijnappel had doen setten van uitnemende groote, met vier seer schoone Paeuwen, ook van verguld metael, waer sijn asch in gebragt wierd, als ook van al de *Antoninen* sijn nasaten. Van buiten was dat beset, en omcingelt met seer groote marmer steenen, alle door uitnemende Bouwkonst en vlijt t'samen gevoegt. In 't midden is daer een rond gebouw van wonderlyke groote, soo dat men sijn wijdte naeuwlijks met een steen sou konnen overwerpen. Boven op stonden daer rontom seer groote beelden van menschen, als ook van paerden, en veel andere vercierselen, alle van seer schoone marmeren rijkelijk gewrocht, welke ter aerden geworpen wierden door de boose moedwilligheit der krijgs-knechten van *Bellisarius* in den oorlog der Gothen; dewijl sy sommige geheel, sommige met stukken daer af stooteden om op de vianden te doen vallen; soo dat in weinig uuren soodanige uitnemende en wonderlijke voortreffelijkheden verwoest waren.

Het

1. Kassel. Des H. Engels.

Het wierd oock noch het *Kasteel* genoemt, en *Crescentius Toren*, na *Crescentius* een Roomsch Borgemeester, die sich daer versterkte tegen Keiser *Otto de* 3. 't welk hy met nieuwe gebouwen in 't jaer 985. vermeerderde. Naderhand hebben andere in verscheide tijden daer ook noch aen doen bouwen: maer insonderheit maekte Paus *Bonifacius de* 9. dat op de manier van een Schans; en *Alexander de* 6. lei daer een gracht om, trok 'er muuren aen op, versterkte dat met Punten, stelde daer Wachten in, en maekte sijn toegank tot in *S. Pieter*. In deser voegen hebben veel andere Pausen van tijt tot tijt dat ook vermaekt, en versterkt. *Clemens de* 8. vercierde dat seer, makende de poorten van metael, en eenige belemmeringen wech nemende die de straet bedompt maekten, op dat die ruim, en schoon mogt wesen, gelijk men nu siet; maer boven al heeft *Urbanus ae* 8. in 't jaer 1628. dat seer verciert en versterkt; hebbende dat ront omcingelt met seer sterke buiten-werken, en voorsien met veel geschutten, wachthuisen, allerhande wapen-tuig, en seer groote hutten voor de krijgs-knechten, met een seer wijde gracht die daer om loopt; in't kort hy heeft dat gebracht tot een van de Sterkten van *Italien*. En aen sijn toegank van 't *Vaticaen*, by *Alexander de* 6. als geseit is, gemaekt, heeft hy het dak versorgt, en de huisen daer rontom af-gebroken, en daer dit volgende opschrift gestelt, aen den voorseiden toegank, als men na 't Kasteel sal gaen.

Urba-

Urbanus VIII. Pont. Max.
Deductum in arcem latenti fornice
transitum
a Vaticano ruinam minantem
Constabilivit tectoque munivit
anno M. DC. XXX. Pont. VIII.

Seggende dat, *Paus Urbanus de* 8. *den verborgen toegank van 't Vatikaen na 't Kasteel dreigende in te vallen, weder herstelt en met een dak versorgt heeft, in 't jaer* 1630. *het* 8. *sijns Pausdoms.*

Maer het had veel grooter verciering van 't verschijnen eens Engels, die in dese plaets van *S. Gregorius* Paus gesien wierd het swaert neer te leggen, als hy in een ommegank na *S. Pieter* met het beeld des Heilige Magets *Maria* daer voorby ging; hebbende dien Engel met dat teeken willen te kennen geven, dat de roede der Pest sou ophouden, eerst voor-beduid door de schichten die men daer uit den Hemel had sien regenen. Waerom tot gedachtenis van dese verschijning, die in 't jaer 530. geschiede, *Bonifacius de* 2. daer een Kerk stichte ter eeren van den *H. Archangel Michael*, welcke staende in soo hoogen plaets, als het opperste van dit Gebouw was, de Kerk n de Wolken wierd genoemt. Desen naem geeft haer de Histori-schrijver *Luithprandus*, als hy het aenkomen beschrijft van Koning *Hugo* in dit Gebouw, tot bescherming van *Joannes*, die

die sich tegen de Paus stelde. Tegenwoordig heeft het niet meer de naem van *Adriaens Gebouw*, als alleen door oude geheugenis, om dat het gemeenelijk het Kasteel des H. Engels genoemt wort.

In dit Kasteel bewaert men de drie millioenen gouts, die *Sixtus de 5.* in d'eerste jaren sijns Pausdoms daer in bragt, met vast-stelling, dat sy nergens anders toe dienen moesten; dan om 't Heilige Land weder uit de handen der Turken te ontweldigen: Om in geval van oorloog den heiligen Stoel te beschermen, als ook andere Landen der Christenheit, wanneer sy in gevaer mogten zijn van in de macht der Ketteren of Ongeloovigen te vallen: Ten derden als de Staet der Kerk door hongers-nood, of pest mogt benauwt worden; welke vast-stellingen de Cardinalen met eedt en beloften onderteekenden. Daer-en-boven verklaerden sy, dat soo buiten dese drie voorseide gevallen, iemand van sijn nasaten een deel daer af mogt nemen, met wille en toestaen der twee deelen der Cardinalen, en dat hy voor sijn doot het selsde niet behoorlijk daer weder in bragt; soude men dat op de erfgenamen des overleden Paus konnen verhalen, als ook op die der Cardinalen welke daer in souden bewilligt hebben.

## *Van de Vatikaensche Hooft-kerk.*

DE *Vatikaensche heuvelen*, als plaetsen van ouds tot het straffen der misdadigen geschikt, wierden voormaels by-genoemt de *infame*. Maer naderhand gewijd en geheiligt door de kostelijke besprenging met het bloed des eersten Apostels, en met ontallijke andere heilige Christen Martelaren, zijn sy overgegaen van de uitterste schande, tot den hoogsten top van roem; nadien 'er geen plaets in gants de Wereld is, welke oft ten aensien van de heiligheit, oft ten aensien van de prachtige heerlijkheit en voortreffelijkheit voor haer niet gewillig sal wijken.

Wat aengaet de prachtige heerlijkheit en voortreffelijkheit, moet yder een die den nieuwen Tempel siet belijden, dat sy weinigh geseit hebben, die de selfde, of een werk der Engelen noemden van wegen de schoonheit, of waerlijk een werk der Reusen geloofden van wegen de grootheit. Dewijl de groote van dit alder prachtigste gebouw soodanig is, dat de seven beroemde wonderen des Weerelds hier by vergeleken geen verwondering meer souden verdienen; noit hebbende, ik seg niet de Grieken, de Egyptenaren, of de Hebreen, maer selfs de alder machtigste Romeinen in eenige van haer gebouwen tot de voortreffelijkheit en grootheit van dit selfde gekomen. Tot bewijs hier van mag dienen, dat het

groot

S. Pieter in Vatikaen.

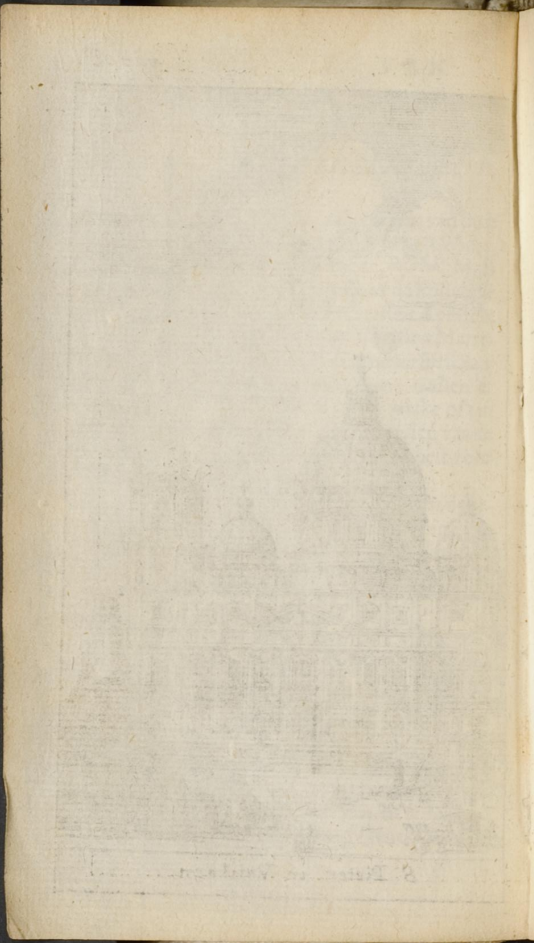

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

groot *Pantheon*, een der grootste krachten van de konst, en Roomsche macht, met een klein stuk des selfs niet vergeleken kan worden; zijnde (hoewel hy op d'Aerde gebouwt is) van wijdte, van hoogte, en van dikte veel minder als alleen de Lanteern over 't hol des *Vatikaens*, slechts een klein deel van de Kerk; 't welk en men seggen kan, in de lucht gegrondvest te zijn.

De bestierder en Bouwmeester hier van was tot het jaer 1514. *Bramante Lazari da Castel Durante*. Daer na volgde 't gebouw van *Rafael Sancio da Urbino*, van *Guiliano da San Gallo*, van Broeder *Giocundo da Verona*, van *Baldassar Peruzzi*, en van *Antonio da San Gallo* tot op het Pausdom van *Paulus de* 3. die de sorg over des selfs gebouw over gaf aen *Michel' Angelo Buonarotti* van *Florencen*: dese nam den last op hem, en voor moppen, en gebakke steenen daer 't eerst van was, maekte hy dat naer een nieuw voorbeeld van harde steen, bemetste en overdekte dat van buiten met een seer prachtige huid van Tiburtinsche steenen, als ook van binnen met seer schoone versierselen. Na *Buonaroti* volghde in 't jaer 1564. *Giacomo Barozzi da Vignola*, die daer aen bleef tot het jaer 1573. Na hem wierd *Giacomo della Porta* verkoren, een Romein, en hy bleef daer aen tot op het Pausdom van *Clemens de* 8. Onder hem vorderde dat gebouw niet boven de Gregoriaensche, en Clementinsche Kapel.

Maer *Paulus de* 5. met de bestelling van *Carlo Maderno* deed het oude deel afbreeken; dat van de voorseide Kapellen sich na 't voorste toe uitstrek-

te, in 't jaer 1606. en voegde daer van nieuws by de ſes Kapellen, de Gallery, en de Voorgevel met het vertrek der Segening. En onder de twee Pauſen *Urbanus de* 8. en *Innocentius de* 10. wierd het volbragt, gelijk men hier na aen de opſchriften ſien ſal.

Van de voortreffelijkheit der ſtelling, is 't genoeg te ſeggen, dat dit het werck is van *Michel Angelo*: en van de grootheit, en heerlijkheit, dat het voort gekomen is uit het ſeer groot gemoed van *Julius de* 2. Menſchen, van Godt door ſijn groote voorſienigheit t'ſamen gevoegt, om dat d'een dienende met de voortreffelijkheit van ſijn geeſt tot de grootmoedigheit van d'ander, daer uit, tot ſijn roem, en eer van *S. Pieter*, een gebouw ſou rijſen, 't welk weſen ſou tot verbaeſtheit der konſt, het einde der menſchelijke macht en heerlijkheit, en het wonder der wonderen des Weerelds.

Het begin (ſoo men ſijn eerſten oirſpronk wil aenſien) wierd daer aen gegeven van *S. Anacletus* Prieſter, naderhand Paus van *Romen*, die in eerbiedigheit des Martelaerſchaps van *S. Pieter*, daer alder eerſt een klein Kerkje bouwde; welke naderhand van Keiſer *Conſtantinus de Groote* in een Koninklijk Gebouw verandert wierd: waer aen hy (met ſijn eigen handen de aerde uit gravende, en twaelf maenden op ſijn ſchouders ter eeren der twaelf Apoſtelen uit dragende) ſelfs ootmoediglijk de grondſteenen wilde leggen.

Maer na veel eeuwen, dat van ouderdom dreigende

gende te vallen, gaf de voornoemde *Julius de 2.* het begin aen 't nieuw gebouw in 't jaer 1507. en leide daer, op den 15. April den eersten steen af, 't welk vervolgens van de naest-komende Pausen bevordert, men tot soo wonderlijken grootheit gekomen siet.

De schoonheit van buiten (gants van Tiburtinsche steenen konstig gewrocht) is sonder weerga: en de voor gevel, gelijk die in al haer uitbreidingen de selfde van alle andere Tempelen daer men oit tot hier toe van gehoort heeft, te boven gaet; soo is sy ook in al haer verciersels wonderlijk. Men klimt daer op langs vier seer lange, en wijde trappen van marmer, aen de voeten van welke twee Beelden zijn van de heiligen *Petrus*, en *Paulus*, die *Pius de 2.* heeft doen maken van *Mino del Regno* een seer geachte Beeld-houwer; en heeft sijn eersten toegank in een alder heerlijkst portael met pilasters, die 't alder wonderlijkste en kostelijkste welfsel des Weerelds ondersteunen. Hier in zijn bysonder wonderlijk vijf seer groote Voor-panden, door de verciering van vier seer edele seltsame kolomnen elk om 't prachtigst, drie van de welke met twee andere mindere zijn aen de voorhang, die met groote metale tralien besloten worden, die zijn voor de vijf alder schoonste poorten van de Kerk; waer van de grootste van metael is: een stuk werks van *Pollaivolo*, seer beroemt Florentins Beeld-houwer.

Boven dit portael is een kamer van diergelijke groote en verciering, welke tot de algemeene

Segeningen dienende, groote venſteren, heeft waerdig de Pauſelijke hoogheit.

Aen de zijden van de voor-gevel, zijn noch twee groote klok-toornen van het ſelfde beſtek en maekſel; daer by gedaen niet ſoo ſeer om het geſicht des ſelfs te verbreeden, als wel om dat gebouw ſterker en verſekerder te maken: en boven aen 't opperſte deel eindigt het met een groot plat, dat rontom gants het gebouw voltrekkende, dient om de Coloſſen of Beelden der twaelf Apoſtelen ſoo groot als Reuſen daer op te ſtaen, welke boven al de vercierſelen der ſelfder zijn.

In de Kerk komende, vervullen de bovenmatige verwelfſels yder met verbaeſtheit, die ſwaer van gout, en met bloemen en loof-werk ſeer hoog uyt-geſneden gewrocht, in grootheit alle die het weſen mogten van de oude te boven gaende, vertoonen dat de pracht der uitnemenſte en rijkſte gebouwen, daer de voorgaende eeuwen oit over geroemt hebben, maer gering is geweeſt.

Het groote Hol, de voornaemſte ruimte van de Kerk, is 't grootſte gebouw dat de menſchelijke vermetelheit oit van ſulken ſlag heeft voortgebragt. Het binnenſte deel vertoont een Paradijs (door de hemelſche machten wonderlijk met vercierende byvoegſelen daer in uitgebeeld van de geleerde hand des Ridders *Gioſeppe d'Arpino*, met ontallijke ſterren van verguld metael) geweldig blinkende. Het buitenſte is bedekt met loot en ſeer groote ribben van verguld metael (gelijk ook noch de tien andere mindere ſtukken deſer

Kerk

Kerk zijn) met een seer hooge lanteern eindigende, waer op een metael-vergulde bol staet, van soodanigen groote, dat sy bequamelijk meer dan vijf-en-dertig persoonen kan omvatten.

De Kapellen der Kerk, maer insonderheit de vier grootste (yder van welke men een Kerk mag noemen) zijn gants van seer suivere marmer, en van verscheiden steenen, met seer uitnemende werken uitgewrocht, met kolomnen en schilderien overeen-komende met haer voortreffelijkheit, als ook des gantsche Kerks; welkers deelen in haer bysondere vercierselen te vertoonen ik voorby sal gaen, dewijl het geen werk is om in een kort begrijp, gelijk als dit, te vervatten, waer in de saken niet naeuwkeurig beschreven, maer slechts alleen aengewesen worden. De kostelijke vercierselen des vierkants van *S. Michiel*, en van de Kapel der Lieve Vrouwe, zijn gemaekt by *Giovan Battista Calandra*.

Nu voorts, van dese stoffen tot het geesteljke overgaende, sal ik seggen, dat soo men wil sien op de heiligheit van die Kerk, het noodsakelijk is te bevestigen, dat dit de heiligste plaets des Roomschen Stoels is, waer in de waerdigste deelen van 't Goddelijk heiligdom blinken, vergadert met een Godts-dienstige hand, door de Godvruchtigheit der hoogste Pausen en andere vrome lieden, en hier tot eere van *Romen*, en troost der Rooms-gesinde Christenen by een gebragt.

Daer is niet een plaets, welke met het bloed der heilige Martelaren niet duisent en duisent mael

mael ingewijd is: en de overblijffelen van ſoo vele die op deſe plaets om *Chriſtus* wil haer leven gelaten hebben, waer van oneindige menigte in de kelders bewaert worden, geven klaer bewijs aen alle volkeren, dat deſen beroemden heuvel ſoo vruchtbaer is van palm-takken, dat ſy niet van nooden heeft in roem voor den *Carmel* te wijcken, noch in geender voegen de ſchoonheit van *Libanon* te benyden. En daer de Oude haer weg der Zege-pralen hadden, hebben nu de Martelaren haer Zege-pralen van den Hemel.

---

## *Van't Hoog Autaer der Heilige Apoſtelen*

't HOog Autaer midden in de Kerk ſtaende, wierd van *Leo de Groote*, het Bed der heilige ruſt genoemt, om dat daer in d'alderheiligſte Lichamen van *S. Petrus*, en van *S. Paulus* ruſten. Dit is de ſelfde plaets, daer de Vorſt der Apoſtelen met de Laurier van onſterffelijkheit gekroont, Zege-praelde, roem-rijk onder de toejuuchingen des Hemels en der Aerden: en wort gemeenelijk de *Confeſſie* des *H. Petrus* genoemt (dat ſoo veel ſeggen wil als Martelaerſchap) om daer de Belijdenis, die hy te voren van *Chriſtus* onſen Saligmaker, waerachtig God en menſch gedaen had, met ſijn bloed verſegelt te hebben. Dierhalven is de toevlucht aller Volkeren des Weerelds

t'al-

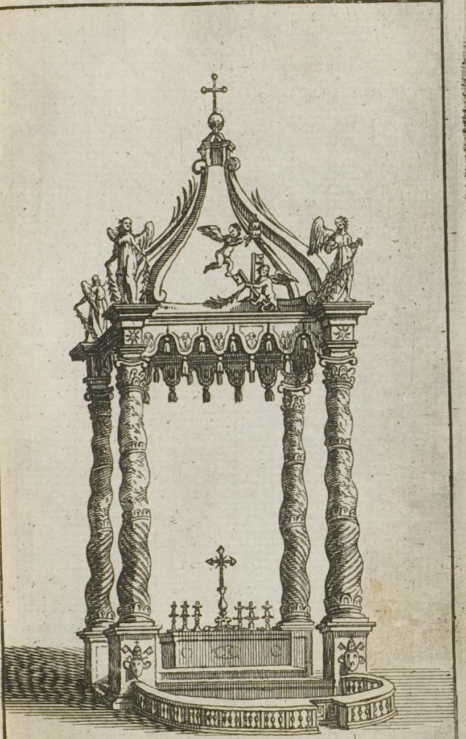

't Hoog Autaer der Hrilige Apostelen.

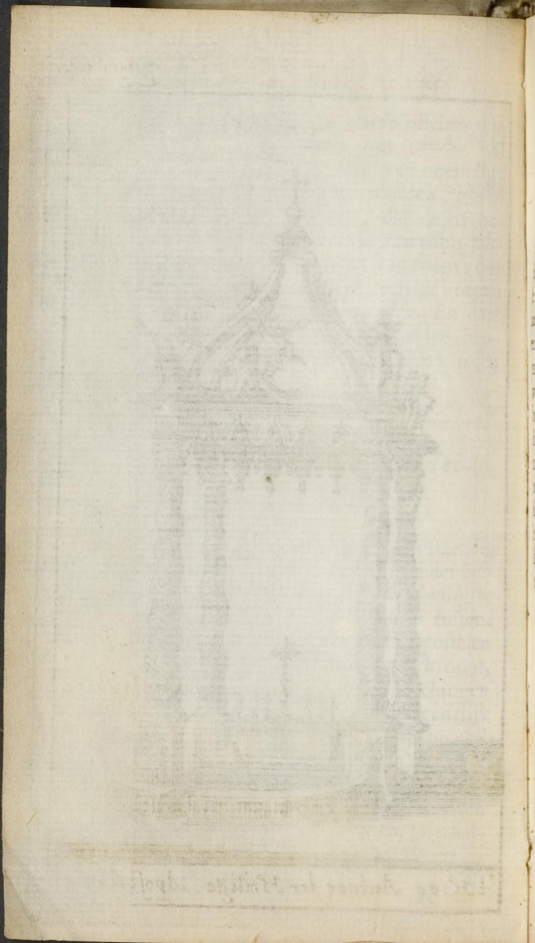

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

t'allen tijden, als tot den hoeksteen des Geloofs, en de grondvesting der Kerk, Godts-dienstig hier na toe geweest. En de Wereld heeft altijt soo grooten eerbiedigheit hier voor gehad, dat niet alleen de Keiseren, en Roomsch-gesinde Oppermachten daer geduurige tol van eer en gedienstigheit aen gegeven hebben; maer ook selfs de Barbaren, en vianden des Geloofs hebben haer, in de wreedste overvallingen van *Romen*, eerbiedelijk onthouden van aen de Kerk iet te misdoen, of geweld te plegen aen die daer in geweken waren; selfs alleen het dreigen des verbods van in dese heilige plaets niet te komen, door de Pausen gedaen noch genoeg geweest zijnde, om de Vorsten daer van af te schrikken, en haer den Apostelijken Stoel toegedaen en onderdanig te maken. *Karel de Groote* Keiser, willende tot dese Hooft-kerk ingaen, knielde in 't klimmen op yder trap van de selfde, die van de eerste tot de laeste kussende.

*Clemens de* 8. hermaekte en Wyde desen autaer. *Paulus de* 5. vercierde dien, en opende de *Confessie*, die eerst gesloten was. En ten laetsten *Urbanus de* 8. de alderprachtigste verciering van metael daer by voegende, welke dien geheel bedekt, en omringt, bekleede den selfden met de Majesteit die de heiligheit van soo beroemden plaets vereischte.

Dit gebouw is niet min verwonderlijk van wegen de stoffe, en 't werk, als om dat het selfde het eenigste in de Weereld is; nadien 'er voorseker tot nu toe geen stuk van metael gemaekt is gewor-

geworden, noch selfs van de oude Romeinen, van soo uitnemenden groote en schoonheit. Het is een bestek en werk van den Ridder *Bernino*, Beeldhouwer, Bouw-meester, en Schilder van Florencen sonderling benaemt. De vier kolomnen van metael welke den Hemel boven den voornoemden autaer ondersteunen wegen meer als hondert en tien duisent ponden, dewijl'er twee gewogen zijnde, swaer gevonden wierden met haer koppen en voeten vijf-en-vijftig-duisent, acht-hondert, en seven-en-tnegentig.

Aen de vier hoeken der aldergrootste Pilasters, die seer een prachtig aensien op desen Autaer geven, zijn vier Kapellen door den selfden *Urbanus de 8.* nieuw gesticht, ter eeren der vier aldertreffelijkste Heilige overblijfselen; Welke in heildoms-kaskens, mede nieuw door den selfden Paus gemaekt, seer heerlijk bewaert worden.

De voornaemste ter rechter hand van't Autaer, met het Beeld der *H. Veronica*, van Reusen gestalte, door *Francisco Mochi*, is aen de selfde Heilige toegewyd, om daer te bewaren die alderheiligste Sweet-doek, daer *Christus* Onse Saligmaker, gaende om sich selven op den Berg van *Calvarien* op te offeren, met sijn alder dierbaerste bloed sijn eigen wesen wilde indrukken, om op aerden dese eeuwige gedachtenis te laten van sijn oneindige liefde tot het menschelijk geslacht. Beeltenis en heilig overblijfsel boven alle andere hoogwaerdig en aenbiddelijk, door dien het geen maeksel is van de hand der Engelen, of der menschen, of met aerdsche verwen afgebeeld;

maer

maer selfs van de Maker der Engelen en der menschen wonderbaerlijk met sijn eigen bloed daer uitgedrukt. Het wort gemeenlijk 't Heilig Wesen genoemt; en daer is dit op schrift:

Salvatoris imaginem Veronicæ Sudario exceptam ut loci majestas decenter custodiret
Urbanus VIII. Pont. Max. Conditorium exstruxit & ornavit.
Anno Jubilei M. DC. XXV.

't Welk te kennen wil geven, dat *Paus Urbanus de 8. op dat de Majesteit der plaets, des Saligmakers beeltenis in de Sweetdoek van Veronica uitgedrukt behoorlijk sou bewaren, dit daer toe heeft doen bouwen en vercieren, in't Jubel-Jaer 1625.*

Hier naest aen is de Kapel met het Beeld van *S. Helena*, door de hand van *Boggi*, het alderheiligste Kruis toe gewyd; om daer in een seer groot stuk te bewaren van dat alderheiligste middel der menschelijke verlossing. Dese Kapel is daer toe volgens de nieuwe bouw-konst verciert, en dit stuk hout was uit de Kerk des H. Kruis in Hierusalem genomen. Dese alderheiligste overblijffelen worden al te gader dikwils in 't Jaer aen 't Volk vertoont. Hier aen is dit volgende opschrift:

Par-

Partem Crucis quam Helena imperatrix e
Calvario in urbem advexit.
Urbanus VIII. Pont. Max. e Sessoriana
Basilica desumptam additis Ara & Statua
Hic in Vaticano Conditorio collocavit.

't Welk seggen wil, dat *Paus Urbanus de* 8. *een deel des Kruis, 't welk de Keiserin Helena van Calvarien binnen Romen gebragt had, uit de Sessoriaensche Hooft-kerk genomen, een Autaer en Beeld daer by doende, hier in 't Vatikaen in een bewaer-plaets heeft gestelt.*

De derde Kapel is aen *S. Longinus* toegewijd, met het Beeld van gelijke groote door den Ridder *Bernino* gemaekt, om daer het yser der Lancie te bewaren, dat de zijde des gekruisigden *Christus* doorstak, en is geleit in een seer kostelijke kas van helder kristal. aen dese Kapel is dit opschrift:

Longini Lanceam quam Innocentius VIII.
Pont. Max.
A Bajazeto Turcarum Tiranno
accepit,
Urbanus VIII. Statua adposita & Sacello
substructo in exornatum Conditorium transtulit.

't Welk ons bedieden wil, dat *Paus Urbanus de* 8. *Longinus Lancie, die Paus Innocentius de* 10. *van Bajazet den Turkschen Dwingeland gekre-*

*gekregen had, het Beeld daer by gedaen, en een Kapel daer toe gebouwt hebbende, in een vercierde bewaer-plaets heeft gebragt.*

En de vierde Kapel ter zijden aen *'t Heilig Weſen*, met de beeltenis van *S. Andries* by *Francois de Neerlander* gemaekt, bewaert het Hooft van dien H. Apoſtel, dat in deſe Kerk overgebragt, op ſijn feeſt-dag ſeer eerbiedighlijk aen 't Volk vertoont wort. Men leeſt daer aen dit opſchrift:

S. Andreæ Caput quod Pius II.
ex Achaja in Vaticanum aſportandum
curavit.
Urbanus VIII. novis hic ornamentis
decoratum Sacriſque Statuæ & Sa-
celli honoribus coli voluit.

Waer uit men verſtaen kan, *dat Paus Urbanus de 8. het hooft van S. Andries 't welk Pius de 2. uit Achajen in 't Vatikaen had doen overbrengen, hier met nieuwe vercierſelen en heilige eeren van een Beeld en een Kapel verheerlijkt, gewilt heeft Godts-dienſtelijk in waerden gehouden te worden.*

't Getal der heilige overblijffelen, in deſe Kerk, is oneindig; dewijl boven ſeer vele, die met goude en ſilvere kaſkens in de heiligdoms plaets bewaert worden, men daer ſchier geen autaer vind, welke niet met het lichaem van eenigen voornamen heilig voorſien is: van gelijken liggen de Kelders heel vol; waer van 't onmoglijk zijnde een lijſt te maken, ſullen wy over gaen tot wat anders.

In

In't voorſte des Tempels ſtaet de heilige Poort, tot teeken, dat de Poort der genaden voor de boedvaerdige dan ſonderling open gaet; en deſe wort van de Pauſen alle heilig Jaer geopent.

Daer wort inſgelijks met groote eerbiedigheit bewaert de Setel, of eigenſte Pauſelijke ſtoel van *S. Pieter*, in de eerſte Kapel van 't inkomen ter ſlinker hand, die den Apoſtelijken Troon zijnde, vertoont dat de Paus in deſe Kerk niet geſeten is als Biſſchop van *Romen*, of in die van het *Lateraen*, Maer in de hoedanigheit van Biſſchop, en Herder over d'algemeene Kerk. Waer door de ſelfde, en hier om, en om andere groote byſondere voorrechten, altijt van de hoogſte Pauſen, en andere met Eer-namen is verheven, ſoo dat ſy die vertoonen het Hooft, Voogdes, en Moeder van alle de Kerken des Weerelds, en by gevolg de Kerk der Kerken, de Stoel van *S. Pieter*. Paus *Julius* noemt die; De Kerk, welke de eerſte en 't Hooft der andere is. *Innocentius de* 3. Moeder, en Spiegel aller Kerken. *Ioannes de* 19. ſeit; Dat van deſe, als Voogdes, en Voeſter, alle andere Kerken haer Leer genomen hebben. *Nicolaes de* 3. Dat in haer, het hooft der heiligheit van de Kerk beſtaet. *Urbanus de* 4. Dat ſy met ſonderlinge waerdigheit alle andere te boven gaet. *Joannes de* 22. Dat van deſe alle Kerken des Weerelds haer voorbeeld moeten nemen. *Clemens de* 6. Dat ſy verdient boven al de Kerken des Weerelds, als haer hooft, geeert te worden. *Sixtus de* 4. De Patriarchelijke hooft-kerk, en onder al de andere van *Romen*, en der Weereld de voornaemſte in

waer-

waerdigheit en eeren. *Nicolaes de 5.* Vercierde met eeren en groote benamingen boven alle de Kerken des Aerd-bodems. *Leo de 10.* Dat in haer de Koninklijke waerdigheit des Apostelijken Stoels gestelt is. *S. Antony* Aerts-bisschop van *Florencen*, Eerwaerdige Kerk, Moeder, en hooft aller Kerken; en eindelijk soo veel andere, dat het overtollig sou wesen die naeuwkeurig op te halen, verheffen die met diergelijke benamingen, boven alle andere plaetsen des Weerelds.

Uit de daden mede, die de Pausen met statige bedrijven hier komen uit te voeren, kan men noch klaer begrijpen, in de selfde te wesen de Richtbank Godts op aerden, de Mont des Hemels; zijnde de plaets daer in de heiligen *Gecanoniseert*, of tot haer waerdigheit gestelt worden; en daer men den Ban en Vrylatingen opentlijk uitspreekt over de Bisschoppen en Vorsten der aerden: daer de Keiseren, Koningen, en Vorsten Godtvruchtige opdrachten aen den Apostelijken Stoel, van Steden, Rijken, en Landschappen gedaen, en haer behoorlijke eeden in afgeleit hebben: in welke de Pausen schattingen en tollen van de onderhoorige plaetsen ontfangen, en daer de Wimpeldragers der Kerk, en de Bestierders van haer inkomens insgelijks haer gewonelijke eeden doen, soo als mede de Bisschoppen, en Patriarchen gewoon zijn.

In dese Kerk zijn veel Bisschoppelijke vergaderingen gehouden, en de Cardinael Opper-Biegtvader heeft daer sijn Stoel, tot vergeving der sonden: en haer heilige drempel heeft altijt Godsdien-

dienstelijk van d'Opperhoofden des Weerelds geeert geweest : en al de Bisschoppen zijn jaerlijks gehouden , tot teeken van haer onderdanigheit aen den Apostelijken Stoel , dien te besoeken. Dit kan men noch seggen , dat sy de Soenplaets is, daer men als de nood der Christenheit dat vereischt de algemeene gebeden en aenroepingen doet; volgende in soodanigen bedrijf al de Geestelijkheit *van Romen* het heilige velt-teeken des Kruis van die kerk ; en daer de bedevaerden der Geloovige altijt na toe geschikt waren : want van ouds liet men daer geen vreemdelink in komen, die niet eerst opentlijk belijdenis van dit Geloof gedaen had.

Hier is 't eindelijk , daer hy woont, op wiens welgevallen de Hemelen geopent en gesloten zijn. Hier worden meer als in eenig ander deel des Weerelds , de Goddelijke schatten van Hemelsche segeningen uitgespreit : ontallijke aflaten toegestaen zijnde aen alle die behoorlijk met Godts-dienstigheit dese alderheiligste Hooftkerk komen besoeken.

Haer heilige en doorluchtigste Geestelijkheit is seer machtig in haer menigte, bestaende in driehondert Canoniken , ses-en-dertig *Beneficiaten* of Begunstigde , acht-en-twintig begunstigde klerken, met eenige *Kapelanen* , of Kerk-versorgers, die een seer schoone kerk-macht van drie ordens uitmaken ; maer veel meer in haer hoedanigheit, t'allen tijden vol van voortreffelijke mannen geweest zijnde , en den oirspronk van veel Cardinalen en Prelaten. Dese heeft altijt soo hoog geacht ge-

geweest dat de Keiseren gewoon zijn sich daer, in 't getal der Canoniken in te doen schrijven, eer sy van de hand des Paus de Keiserlijke Kroon ontsangen; misschien om te bedieden, dat de hoogste der trappen, om tot den top van Weereldsche eeren op te klimmen, niet anders is, als de Eer-naem van een Dienaer te wesen des alderroemruchtigsten *Petrus*, Vorst des aerdrijks, en macht-hebber des Hemels. Daer in is een Cardinael tot opper-priester.

Onder de Geschenken die in dese Kerk zijn, munten meest uit boven d'andere, die van de Gravin *Machtild*, van *Sixtus de* 4. van *Paulus de* 3. en van *Urbanus de* 8. door den Ridder *Bernino* gemaekt.

En boven de uitmuntenste schilderien, en veel edele verhevene werken, die van bysondere Meesters, elk om 't best gedaen, in de Kapellen met verwondering gesien worden, is de alder hoogste verwondering volkomen waerdig het uitgehouwen Beel van de Lieve Vrouw der Godvruchtigheit, een werk van *Michel Angelo*, Opper-konstenaer der Beeld-houwers; en als een der Bouw-meesters van dese alderheiligste Hooftkerk, soo ook eenigste Meester in de Bouwkonst.

*Van*

## *Van't hoog-uit-gehouwen Scheepken, dat in de Kerk van S. Pieter was.*

DIt ſukkelende Scheepje, 't welk na binnen in de voorgevel van *S. Pieter* was, en nu aen den ingank des Pauſelijken Paleis geſien wort, is een teeken vol geheimenis van de Kerk, gedurig van de vianden onſes Heiligen Geloofs beſtormt, en noit te gronde geſonken. 't Was gemaekt om te vertoonen, dat het Catholijk Geloof altijt ſtantvaſtig en onbeweeglijk duuren ſal, volgens de voorſegging en belofte van *Chriſtus*; *Ik heb voor u gebeden Petre, dat uw geloove niet ſou ophouden*, wat het poogen van eenige wederſtrevige macht ſich daer wil tegen-kanten. 't Is een werk van *Giotto* voortreffelijk Florentins Schilder, altijt in groote achting gehouden, niet alleen van wegen ſijn verborgene beduiding, als wel om de geheugenis van dien konſtenaer, in ſijn tijt geweeſt zijnde de Vader en Weder-oprichter der Schilderkonſt, door 't overloopen der Barbaren gants in *Italien* verloren: en hier om wierd het uit de verbroke muuren van de oude Kerk bewaert, en naderhand van de trappen daer *Paulus de 5.* het had doen ſtellen, door bevel van *Urbanus de 8.* gebragt van binnen boven de voornaemſte poort der Kerk, daer 't eenigen tijt geſtaen heeft, en

ten

't Gehouwen schip van S. Pieter.

teñ laetſten by gelegentheit van't nieuw gebouw dat Paus *Innocentius de* 10. daer gemaekt heeft wierd het van die plaets over gevoert aen den ingank van 't Pauſelijk Paleis, daer 't huiden noch geſien wort.

In 't kort, om dit wonderlijk ſwaer Gebouw met alle pracht en heerlijkheit te vercieren, zijn in onſe tijden daer toe t'ſamen gekomen de Pauſen *Paulus de 5. Urbanus de* 8. en *Innocentius de* 10. en hebben boven de poorten van binnen met deſe opſchriften, baerblijkende geheugeniſſen daer van gelaten.

## PAULUS V.

PONT MAX.
VATICANUM TEMPLUM
A JULIO II. INCHOATUM
ET USQUE AD GREGORII ET CLEMENTIS
SACELLA
ASSIDUO CENTUM ANNORUM
OPIFICIO PRODUCTUM
TANTÆ MOLIS ACCESSIONE.
UNIVERSUM CONSTANTINIANÆ
BASILICÆ AMBITUM INCLUDENS
CONFECIT.
CONFESSIONEM BEATI PETRI EXORNAVIT
FRONTEM ORIENTALEM ET PORTICUM
EXTRUXIT.

Dat is:

*Paus Paulus de 5. heeft de Vatikaenſche Hooftkerk van Julius de 2. begonnen, en tot aen de Kapellen van Gregorius en Clemens met een geſtadigen arbeid van hondert jaren gebragt, door 't by-*

*komen van soo grooten gebouw den gantschen omtrek des Constantinsche Hooft-kerks omvattende, volbragt; de belijdenis van S. Pieter verciert; de voorgevel aen 't Ooſten, en de Gallery opgemaekt.*

URBANUS VIII. PONT. MAX.
VATICANAM BASILICAM
A CONSTANTINO MAGNO EXTRUCTAM
A BEATO SYLVESTRO DEDICATAM
IN AMPLISSIMI TEMPLI FORMAM
RELIGIOSA MULTORUM PONTIFICUM
MAGNIFICENTIA
REDACTAM
SOLEMNI RITU CONSECRAVIT
SEPULCHRUM APOSTOLICUM
AEREA MOLE DECORAVIT
ODEUM ARAS ET SACELLA
STATUIS AC MULTIPLICIBUS OPERIBUS
ORNAVIT.

Dat is:

*Paus Urbanus de 8. heeft de Vatikaensche Hooftkerk, van Constantinus de groote gesticht, van den H. Sylvester ingewijd, tot de gestalte van een aldergrootste Kerk door yverige grootdadigheit veler Pausen gebragt, met gewoonelijke plicht-plegingen geheiligt, het Apostelijk graf met metale werken verheerlijkt, het Koor, de Autaren, en Kapellen met Beelden en veelvoudige schoone werken opgeciert.*

BASI-

BASILICAM
PRINCIPIS APOSTOLORUM
IN HANC MOLIS AMPLITUDINEM
MULTIPLICI ROMANORUM PONTIFICUM
ÆDIFICATIONE PERDUCTAM
INNOCENTIUS X. PONT. MAX.
NOVO CÆLATURÆ OPERE
ORNATIS SACELLIS
INTERIECTIS IN UTRAQUE TEMPLI ALA
MARMOREIS COLUMNIS
STRATO E VARIO LAPIDE
PAVIMENTO
MAGNIFICENTIUS TERMINAVIT.

Dat is:

*De hooft-kerk van den Vorst der Apostelen tot dese uitnemende groote des gebouws door de veelvoudige werken der Roomsche Pausen volbragt, heeft Paus Innocentius de* 10. *met nieuw Beeld en Loofwerk de Kapellen verciert, en aen beide zijden des Kerks marmere kolommen daer tusschen gevoegt, de vloer met verscheide steenen beleit hebbende, met prachtiger heerlijkheit het einde daer aen gegeven.*

Soo dat met groot recht dese heerlijke en alderheiligste Kerk in verscheide tijden het graf is geweest van 135. Pausen; van menigte Keiseren, Keiserinnen, Koningen, Koninginnen, Cardinalen, Vorsten, en van voortreffelijke mannen in wapenen, en onvergelijkelijke in deugden; en voor haer Majesteit, ik sal niet seggen neigen, maer openen sich ook noch de Hemelen.

# *Het Pauſelijk Paleis van S. Pieter.*

HEt Pauſelijk Paleis van *S. Pieter* op den *Vatikaen*, wierd uit ſijn grond-veſtingen verheven van de Paus *Symmachus*; en *Nicolaes de* 3. bragt het voorts ſoo verre, dat hy 't ſelfde lichtelijk bequaem maekte om van de Pauſen bewoont te zijn. Naderhand is het van andere volgende Pauſen ſeer vermeerdert geworden. *Nicolaes de* 5. heeft de muuren ſeer hoog op getrokken. *Sixtus de* 6. bouwde daer aen de alderſchoonſte Vatikaenſche Boek-plaets, de Kapel, en het *Conclave*, met al ſijn vertrek-kameren. En *Innocentius de* 8. ſtichte *Belvedere*, of het Schoon-uitſien, met het Paleis, en maekte daer aen eenige ſeer ſchoone overdekte wandel-plaetſen. *Paulus de* 3. deed in de Kapel het laeſte oirdeel ſchilderen, van den treffelijken *Michel Angelo Buonarota*, en vergulde de Sael van 't *Conclave*, waer voor hy een alder ſchoonſte Kapel liet bouwen, van den ſelfden *Michel Angelo* geſchildert; werken die van wegen haer deſtigheit een onnoemelijke ſchat waerdig geacht worden. Daer zijn noch de kameren van *Raffael d'Urbino* geſchildert met de Hiſtorien des Ouden Teſtaments, de ſchoonſte ſaken van de Weereld; als mede noch eenige kameren des ſelfs van *Giulio Romano* geſchildert, en van andere voortreffelijke Schilders; waer al de braefſte mannen t'ſamen komen om te ſien, en afteikeningen van de

Pag. 28.

't Pauſelyck Paleis Van. S. Pieter.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf

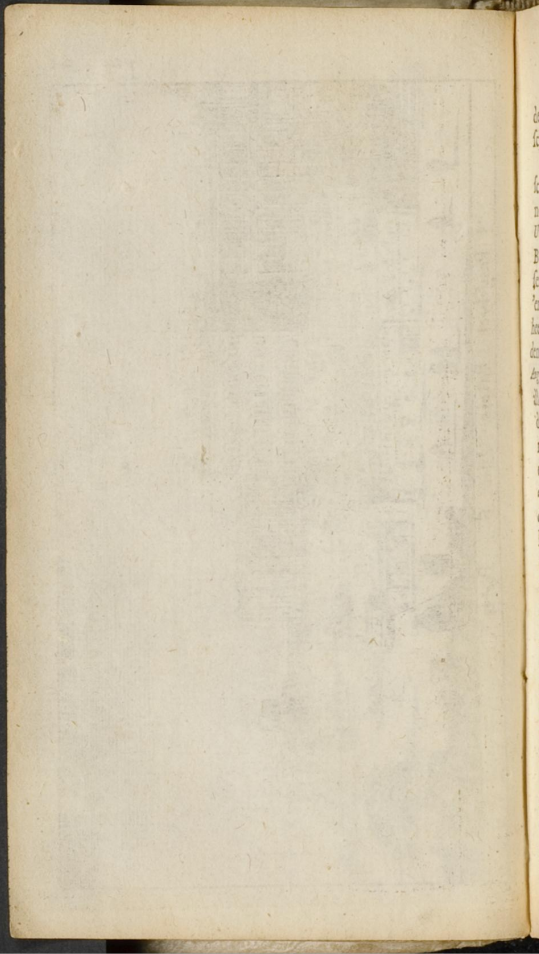

de alder beroemſte en aenmerkens waerdigſte ſchilderien mede te dragen.

*Sixtus de 5.* vergroote en vercierde de alderſchoonſte Vatikaenſche Boek-plaets; gelijk ook noch *Paulus de 5. Gregorius de 15.* en byſonder *Urbanus de 8.* met het byvoegen der beroemde Boek-ſchat des Pals-graefs aen hem van de Keiſer gegeven, naderhand gedaen hebben; ſoo dat 'er tot deſe tijt toe geen geweeſt is die de ſelfde heeft te boven gegaen, ſchoon men in voortijden ſoo beroemde gevonden heeft, als die van *Auguſtus*, de Ulpiſche, en die van *Aſinius Pollio*; alle die zijn naderhand verduiſtert geworden van de doorluchtige uitſtekentheit van deſe. Hy maekte de grondleggingen van 't nieuw Paleis, en bragt dat tot een bequaem einde; en *Clemens de 8.* vermeerderde dat geweldig, en bouwde daer de Clementinſche Saelaen, welke door haer heerlijkheit tot verwondering van inwoonders en vremdelingen dient, ſiende daer in de krachten der konſt de Natuur te boven gaen; in de ſuiverheit der marmeren; in de uitnemende ſchilderien van *Cherubino Alberti* daer gemaekt; in de krans van boven, en de krans van onder by *Baldaſſarino* van *Bolonien*, en van *Giovanni Alberti* broeder van *Cherubino* ſeer beroemde Schilders; en de Zee heeft *Paolo Brillo* daer naeuw-keurigſt afgebeeld.

Daer na quam *Paulus de 5.* en eindige dat volkomen op te maken, daer by doende niet alleen timmeringen van groote ſchoonheit, maer ook nutte en noodige om ſoo ſchoonen gebouw ſijn

vollen eisch te geven; gelijk de nieuwe wacht der Duitschers, 't gemeen uurwerk, en de seer schoone fonteinen. Insonderheit vermaekte hy de fontein op de plaets soodanig, welke daer van *Innocentius de 8.* gestelt, en naderhand van *Alexander de 6.* verbetert was, dat sy de schoonste van *Romen* geoirdeelt wort, den bak der selfder uit een stuk steen zijnde. En *Urbanus de 8.* boven de Gallerien herstelt, en nieuwe vertrekken over den gemeenen toegank met seer edele schilderien, en veel andere seer aenmerkelijke verbeteringen daer aen gemaekt te hebben, heeft dat ten laesten verrijkt met het schoonste Wapen-huis van *Europp*, met allerhande wapenen voor veertig duisent krijgs-knechten te voet en te paerde tot beschermingh des Apostelijken Stoels en sijnes Staets; en om dat het begrijp des selfs recht onder de Vatikaensche Boek-plaets koomt, heeft men daer dese woorden gestelt gehad.

## URBANVS VIII. LITTERIS ARMA, ARMA LITTERIS.

En in 't kort, al dat men groots en edels kan wenschen, is volkomen hier, zijnde een plaets, gebouwt, uitgestrekt, en bewoont van 't meeste deel der Pausen.

In den Voorhof van dese plaets siet men de nieuwe fontein, die seer geacht wort van wegen de goetheit des waters, daer doen leiden van *Innocentius de 10.* gelijk het volgende opschrift boven de selfde wel uitdrukt.

Aquam

Aquam Vaticani Collis incerto olim capite deerrantem A. Beato Damaso inuenta
Scaturigine ad lauacrum noue generationis
In fontem corriuatam rursus amissam
INNOCENTIUS X. PONT. MAX.
Conquisitam repertàmque ac mirè probatam
Fonti recens extructo restituit vt in Vrbe aquis
Peregrinis Affluente Aedes Vaticanę suam
Hanc haberent Gemina salubritate gratius hauriendam Anno Dom. 1649.
Pont. Sui. V.

't Welk seit, *dat het water des Vatikaenschen Heuvels voormaels onseker afdwalende, van den H. Damasus de sprinkader daer van gevonden tot het Bad der wedergeboorte in een fontein t'samen getrokken zynde, en weder verloren, de Paus Innocentius de 10. die hebbende doen opsoeken, en uitgevonden, wonderlijk goet gekeurt wordende, met een nieuw gemaekte fontein weder herstelt heeft, op dat de Vatikaensche gebouwen, in een Stad vn vremde wateren overvloeiende, dit haer eigen souden hebben, door dubbele gesontheit te aengenamer te gebruiken; in 't jaer onses Heeren 1649. het 5. sijns Pausdoms.*

Daer zijn voorts d'alderschoonste Hoven van't *Belvedere*, 't Schoon-uitsien, waer van eerst is, als men door den gemeenen toegank koomt gegaen, 't Hof van *Pius de 4.* genoemt, genoeg bekent door

de beroemde Beelden die daer in zijn, gelijk wy hier na sullen seggen. Den anderen heet men gemeenelijk den heimelijken Hof, daer de Pijnappel en de Paeuwen van metael zijn, welke in den Voorhof van *S. Pieter* stonden, en eerst op den top van 't Swaer Gebouw van *Adriaen*, gelijk op sijn plaets sal geseit worden; welkers bevloering van *Biondo* en van andere het Paradijs wort genoemt: en den laesten is den grootsten seer vermakelijk door sijn heerlijkste sprinkaderen, bosschaedjen, wandel-paden, beddekens, en veelderlei kruiden, en door den overvloed van wateren by *Paulus de 5.* daer toe gebragt, waer van men dit opschrift leest:

PAVLVS V. PONTIFEX MAXIMVS.
Palatij Vaticani multis in locis instaurati, atque
Amplificati splendorem Hortorum adiacenti um
Amœnitatem perenni salubris aquæ copia de
Suo nomine nuncupatæ reuocauit, auxit
Anno Domini 1614. Pont. VIII.

Beteekenende, Dat *Paus Paulus de 5. den glans des Vatikaenschen Paleis in veel plaetsen herbouwt en uitgebreit, de vermakelijkheit der daer aenliggende Hoven met geduurigen overvloed van heilsaem Water na sijnen naem genoemt, heeft weder gebragt, en vermeerdert. in 't jaer ons Heeren* 1614. *het* 8. *jaer sijns Pausdoms.*

---

*Van*

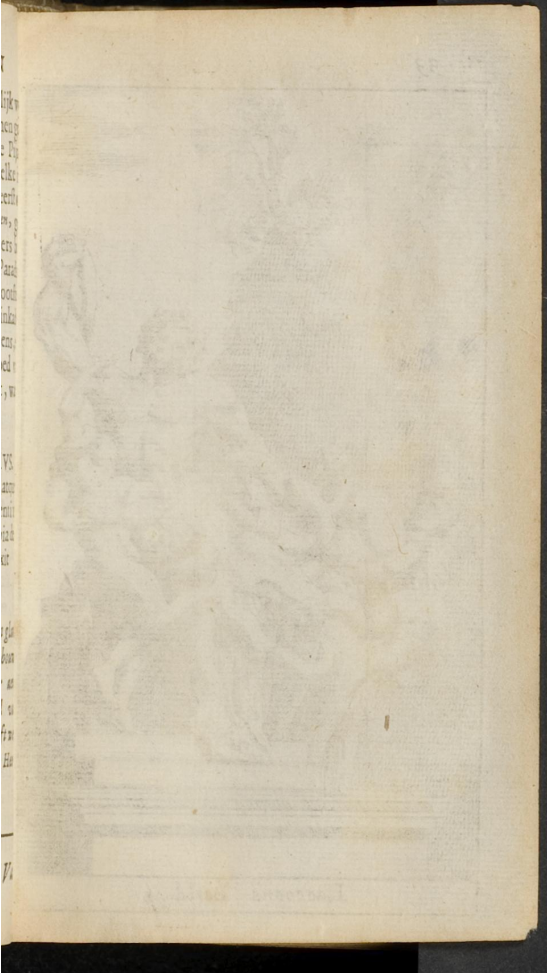

Laocoons Beeld.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

## *Van Laocoons Beeld in't Belvedere.*

EN of daer wel in't *Belvedere* schoone Beelden zijn; soo is nochtans dat van *Laocoon* met sijn twee sonen, alle drie uit een marmersteen, in der waerheit een uitnemend treffelijk werk, te gelijk gemaekt van drie oude seer beroemde Beeld-houwers *Agesander*, *Polidorus*, en *Athenodorus* uit het Eiland *Rhodus*, 't welk gevonden wierd in de seven Salen; gelijk men daer het namaeksel van siet met alle vlijt nagebootst tot vernoegen der naeuwkeurige, die haer vermaek in 't Beeld-werck vinden. Daer zijn twee afbeeldingen 't een van de *Nijl*, en 't ander van den *Tyber*, voor desen gevonden in de Badstoven van *Constantin* op den Hengsten-berg, van grooter waerden door haer voortreffelijkheit gehouden. *Romulus* en *Remus*, spelende aen de mammen van de Wolvin. Een seer schoone *Cleopatre* met twee *Venussen*, *Herkules*, *Antinous*, met een wonderlijken Stier, en een ontallijke menigte Beelden van roemwaerde schoonheit en aerdigheit, die ik om de kortheit voorby gae: 't is genoeg te gelooven dat onder de andere Paleisen, en Hoven van *Romen*, dat te seggen is van heel de Weereld, dit het eerste zy.

## *Van de groote metale Pijn-appel van Adriaen.*

HEt meeste deel der gener, die gehandelt hebben van het Swaer Gebouw, dat is van de Graf-stede van *Adriaen*, houden, dat de Pijn-appel, die voor desen was in 't midden des Voorhofs van de Kerk van *S. Pieter* op den *Vatikaen*, en nu is in 't *Belvedere*, van daer genomen zijnde om plaets te geven aen den nieuwe Voorhank der Kerk, gestaen heeft op den top van dat voorseide Swaer Gebouw, en dat hy diende tot dekstel van de asschen des voornoemden *Adriaens*; maer die wel letten wil op 't voorwerp des Pijn-appels, sal gehouden zijn het tegendeel te gevoelen: want of sy wel van onder hol is, nochtans is die van binnen vast van stof, soo dat sy tot het selfde niet kon dienen, maer alleen tot verciering; gelijk het einde van de hoogte des Graf-stedes: huiden is die noch ontbloot van de Dolphinen, en van de Paeuwen van metael, die daer op waren als sy in den geseiden Voor-hof stont; welke de Oudheits-kenners gelooven, dat sy waren tot verciersel des Grafs van *Scipio*. En huiden zijn sy ook noch in 't *Belvedere*.

In den Voorhof van *Belvedere* is een seer schoone fontein, die uit een oude kroes water om hoog schiet, met twee opschriften van Paus *Paulus de 5.* die de selfde daer gestelt heeft.

PAU-

PAULUS V. PONT. MAX.
Craterem Loco deiectum, quo Julius II. erutum, è ruinis Thermarum Titi Vespasiani constituerat renovata, exornataque Basi restituit,
PONTIF. ANNO V.

't welk te kennen geest, dat *Paus Paulus de 5. de kroes uit haer plaets vervallen, daer Julius de 2. dien uit het puin der Badstoven van Titus Vespasianus uitgegraven in gestelt had, haer voet vernieuwt en verciert hebbende, weder opgericht heeft, in 't 5. jaer sijns Pausdoms.*

PAULUS V. PONT. MAX.
Craterem annis amplius XL. terra obrutum ad huius amplissimi Theatri Vetus ornamentum effodiendum, erigendumque curavit
PONTIF. ANNO V.

Waer uit men verstaet, dat *Paus Paulus de 5. desen kroes meer dan 40. jaren onder d'aerd gelegen hebbende, tot dit grootste Schouwburgs oude verciering, heeft doen uit graven, en weder oprichten, in 't 5. jaer sijns Pausdoms.*

En in de gevel onder de Gallery is noch een fontein van *Urbanus de* 8. gemaekt, die op 3. plaet-

sen uitnemende goet water uitgiet, waer by dese regelen staen.

*Quid miraris Apem, qua mel de floribus haurit;*
*Si tibi mellitam gutture fundit aquam?*

Welke wy dus mogen navolgen:

*Is 't wonder dat de Bie langs bloemtjes honig gaert;*
*Nu dus haer lieve keel soo soeten water baert?*

Hy selfs heeft ook voor de poort des geseiden Voorhofs in die ruime plaets het oude Giethuis uitgeset, waer hy veel geschutten tot versterking des Kasteels heeft doen gieten.

Van hier door de poort *Borgia* gaende na de plaets van *S. Pieter*, siet men nu de Zuil, die uit *Egypten* gekomen, in de Ren-kring van *Cajus* gestaen had, en van *Nero* ter gedachtenis van *Augustus* en *Tiberius* geheiligt was; en naderhand van *Sixtus de 5.* in dese plaets over gebragt, door toedoen van den Ridder *Fontana*; wiens werk ook is het Paleis naest de *Rusticucci*: sy wierd aen het alderheiligste kruis toe gewijd, het welk op de selfde gestelt is, waer voor men een *Pater* en een *Ave* seggende, van hem een aflaet van tien jaren, en van noch eens soo veel vasten dagen verkrijgt.

In dese plaetsen was de voormaels beroemde Tempel van *Apollo*, dat is van de Son, fontein des lichts; om dat hier de Tempel wesen moest des Stede-houders der Son der Gerechtigheit, Fonteins der genaden, Lichts der versoeningen.

Ge-

Gelijk daer ook was de Ren-kring van den wreeden *Nero*, geboren tot daden des uitterſten grouwels; en in onſe tijden worden daer geoeffent heldere daden des opperſte goetheits; en voormaels was niet ſoo grouwelijk, als nu wel beroemt is de heilige gedachtenis der Vatikaenſche Velden.

## *Van de Vatikaenſche Velden.*

DE Vatikaenſche Velden die door deſe vlakte na 't Kaſteel *S. Angelo* ſich uitſtrekten, waren voormaels vermaert, door de Hoven van den Dwingeland *Nero*, en huiden zijn ſy veel beroemder door de groote Kerken der Heiligen, die den trots der Dwingelanden temden, en in den Hemel haer nu verblijden in de Hoven der eeuwige lieſde.

## *Van de Kerk des H. Engels.* 1.

OF 'er wel onder de ontallijke Engelen drie met haer namen van de Heilige Kerk geeert worden, nochtans van vier Kerken binnen *Romen* aen *S. Michiel* toegewijd, wierd deſe geſticht voor dien Engel, welke ten tijde van de Paus *S. Gregorius* boven 't Kaſteel verſcheen, een teeken gevende, dat de peſt was opgehouden; en om dat het niet geopenbaert is welken Engel hy was,

was, heeft die alleen den naem des Heiligen Engels.

Sy wierd efter in 't begin niet op dese plaets gesticht, maer meer onder 't Kasteel, en is tot hier toe vervoert, als *Alexander de 6.* het Kasteel met bollewerken versterkte, en in de Leeuwsche Wijk de Pausen meerder tegen de viandische macht versekerde. Wie voorts die in de eerste plaets stichtede, en wie 't Geselschap instelde dat onder den selsden naem des Heiligen Engels de bestiering daer over heeft, kan men niet weten; om dat die in 't overvloeien des *Tybers*, haer eerste instellingen verloren hebbende, men van nooden had in 't jaer 1565. andere daer voor te maken. Misschien was daer noch geen Geselschap, maer eenige daer toe last-hebbende in een gast-huis aen die Kerk gevoegt, gelijk de oude vertellen, welkers inkomens gedient hebben tot het bouwen van de selsde; en dit geschiede in 't jaer 1564.

Onder de goede werken van dit Geselschap, is een, van alle drie jaren 25. arme dochters uit te houwelijken, die binnen *Romen* woonen, en in niemands anders dienst geweest hebben; en dese houwelijken worden volbragt op den dach van *S. Michiel*, in September.

---

*Van*

## Van de H. Maria over de Brug. 2.

Dese Kerk te dicht aen 't Kasteel zijnde, was't noodig die wech te nemen; waer door sy, om niet verre van de Brug te wesen, den bynaem van *over de Brug* gekregen heeft. Door het overvloeyen des *Tybers* leed sy ook schade van veel schriften te verliesen. Wy sullen efter noch eenige saken van haer eerste stichting by de Brug, konnen ophalen uit de overblijfselen, en andere gedenkwaerdige saken, welke van die Kerk in dese wierden overgebragt.

Om dat de Vaders Karmeliten by d'oude Kerk haer Klooster hadden, belaste Paus *Pius de 4.* dat de plaets tot beider gebouw daer sou afgemeten worden, en leide daer den eersten steen in 't jaer 1566. en door de hulp van vele die Orden toegenegen, wierd die ten einde gebragt in 't jaer 1587. *Sixtus de 5.* Opperhooft der Kerk zijnde, die de selfste stelde onder de Hooft-kerken: en met statigen ommegank wierd van de oude Kerk tot in dese over gevoerd, het alderheiligste Sacrament met het Beeld der Lieve Vrouw door de Vaders Karmeliten uit het Heilige Land gebragt, als sy door de Saracijnen van daer verdreven wierden: Drie lichamen van Heiligen, *Basilides*, *Magdalus*, en *Tripodius*; als mede het hooft van *S. Basilius de Groote*, en de twee Kolomnen die op de Roomsche Marct stondé om de misdadigen ter doot gedoemt daer aen te geesselen:

De

De kolomnen aen de welke de Heilige Apostelen *Petrus* en *Paulus* gegeeselt waren, een *Crucefix*, eenige heilige lichamen, en andere overblijfselen.

In dese Kerk wierd eindelijk in 't jaer 1593. onder *Clemens de* 8. een begin gegeven aen een Geselschap, met den bynaem van *Aller krijgs-konst*; en de Cardinael *Pietro Aldobrandini*, die eer hy 't purper van sijn Neef *Clemens de* 8. ontfing, Kastelein zijnde van 't Kasteel *S. Angelo*, overleggende met sijn Stedehouwer *Amerigo Capponi*, dat de Kerk van *Romen* in voorval van oorloog, de Schutters uit verre gelegen plaetsen ontbood, besloot een Geselschap op te richten met sijn Hopman, en andere Amptlieden van oorloog, en haer eenig inkomen aen te wijsen, om hen daer van te onderhouden. Sy verkregen naderhand in dese Kerk een Kapel, en wijden die *S. Barber* toe, welke de sterkten aen bevolen zijn. Sy onderhouden tot die geseide Kapel een Priester, die daer alle daeg Misse doet, welke op de Feestdach van die Heilige statelijk gesongen wort, en op de verheffing des H. Sacraments, loft het Kasteel eenige stukken grof geschut, en 't voorseide Geselschap koomt in een schoone order van krijgsknechten daer na toe met een gevangen die 't leven geschonken is: En op den avond van *S. Aelbert* maken sy daer groote lichten, en schoone vyeren. Dit is een gebouw van *Mascherino*, gelijk ook 't Paleis des Bergs der Godsaligheit. Tegen over dese Kerk is de Richt-bank en 't Gevangenhuis van *Borgo*.

## *Van S. Sebastiaens Kapelleken.* 3.

ALs de nu verhaelde Kerk der *H. Maria* noch by 't Kasteel stont, geschiede in 't jaer 1513. dat de Prochiaen de laeste bestelling naer een sieken dragende, een eenigen klerk hem verselde, een brandende toorts in d'eene hand, en het belleken in d'ander houdende; en het licht van de wint uitwaeiende, moest hy om dat weder te ontsteken in een winkel trappen, en de Priester met het H. Sacrament in sijn handen bleef alleenig voor de deur, waer over eenige Godtsdienstige personen bewogen zijnde, een Geselschap voor 't H. Sacrament maekten, in die Kerk by een vergaderende.

Hebbende voorts by 't Kapittel van *S. Pieter* de volgende Kerk van *S. Jacob* verkregen, met verbintenis der Procchie om haer godtsdienstigheden te oeffenen, maekten sy dit Kapelleken in 't jaer 1591. en versoekende *Clemens de 8.* om dat in te wijen, wilde hy, dat het den roemruchtigen Martelaer *S. Sebastiaen* sou toegeeigent worden, door een sonderlingen zucht van sijn *Aldobrandins* geslacht tot desen Heiligen. Sy zijn gekleed in witte kappen, met een kelk, en met het beeld der Godvruchtigheit, die sy oeffenen in de arme dier Wijk van *Borgo* ter liefden Godts te begraven. Op de Sondach tusschen de *Octave* des alderheiligsten Sacraments doen sy haer ommegank door de Procchie, en geven houwelijks goed aen arme dochters, en verlossen een gevangen.

*Van*

## *Van S. Jacob der Afwerpende paerden. 4.*

IN de oude bullen van *S. Pieter* op den Vatikaen, daer dese Kerk by *Innocentius de* 3. mede vereenigt wierd, het welk was in 't jaer 1198. vind men dat sy den naem had van den *Saligmaker der Afwerpende paerden.* Daer na in 't jaer 1250. kreeg sy dien van *S. Jacob* in de gallery van *S. Pieter*; sy was genomen van de Brug des H. Engels welke van ouds door dat deel heen liep; en soodanigen verandering van benaming is 'er geweest ontrent het jaer 1231. wanneer *Innocentius de* 4. de Orden der Silvestrinsche Moniken bevestigt hebbende, de Canoniken van *S Pieter* hen dese Kerk toe stonden, daer sy een Klooster by stichteden, het welk sy naderhand verlaeten hebben.

*S. Jacob der Afwerpende paerden* is op de plaets aen 't midden van *Borgo*: en daer is de steen op welken onse Saligmaker in den Tempel wierd opgedragen om besneden te worden; en die, op welken *Abraham* sijn soon wilde offeren; die na *Romen* gebragt wierden van *S. Helena* om in *S. Pieter* gestelt te worden, en gekomen tot daer nu dese Kerk is, wilden de paerden, die de selfde voort trokken, niet meer voort, en hoe sy meerder slagen kregen, hoe sy wederstreviger en halsterriger wierden, soo dat sy met achter uit slaen en springen 't gewicht ter aerden wierpen; en

hier

hier van is 't gekomen, dat sy altijt der Afwerpende paerden geseit is geworden. Dese steenen wierden daer na in dese plaets opgericht, de selfde een Kapel bouwende, en voort de tegenwoordige Kerk een Prochie; en men heeft daer 't Gesselschap des Heiligen Sacraments, dat onder andere goeden Werken de dooden van *Borgo* uit Barmhertigheit begraeft, en jaerlijks op den Sondaeh tusschen *d'Octave* van 't lichaem des Heeren, arme dochteren uithouwelijkt.

## *Van de H. Maria der Suiverheit. 5.*

DE *H. Maria der Suiverheit. 5.* is van de naest volgende aen de Hooftkerken, en is tusschen den Borgt des H. Engels, en den nieuwen Borgt, sy wort genoeg wel onderhouden en beheerscht.

## *Van S. Martine des Prioorschaps. 6.*

DE oirsaek van recht over de Kerk van *S Pieter* het Paleis des Prioorschaps binnen *Romen*, met de tegenwoordige Kapel van *S. Martine* te bouwen, sal geweest hebben tot gemak des Abts voormaels van de *H. Maria op den Aventin*, om dat hy een van de twintig was, die de Paus by stonden als hy Pausselijk dienst deed. Nu staet de geseide

geseide Abdie met den naem van Prioorschap onder de vergadering der Cardinalen, en aen wie de selfde gegeven wort, die besit met eenen dit Paleis dat daer is aen gehecht.

## *Van S. Caterine Macgt, en Martelaeres. 7.*

DE *S. Caterine* aen het hooft des nieuwen Borgts, is in 't begin der plaets van *S Pieter*; ter rechter hand was daer de Bende der Stasdragers des Paus, een Hooft-kerk, en lit van *S. Pieter*; en om dat nu de Kerk des Geselschaps van 't alderheiligste Sacrament ter aerden gesineten is door de Kerk van *S. Pieter*, in welkers Voorhof sy eerstmael stont, om dat sy 't gebouw van de nieuwe gevel belette; is soodanigen Geselschap nu selfs in dese Kerk gebragt. Daer is noch van de melk, die in plaets van bloed uit den hals van *S. Catarine* quam, als haer 't hooft wierd afgeslagen, en van den oly die uit haer graf vloeide. Men noemde naderhand dit den Nieuwen Borgt, om dat *Alexander de 6.* dien weder oprichte, en genoeg hermaekte.

Dit geselschap begon in 't jaer 1540. by gelegentheit van een autaer te bouwen, om daer het heilig Sacrament binnen in een vertrek plaets te stellen, daer men dat te voren met weinig eere in sekere kaskens by 't hoog Autaer plach te houden, gelijk men den Heiligen Oly doet. En op dat

dat boven de eer die men in de Kerken daer aen ſchuldig is, het die noch mogt hebben, als men dat na de ſieken draegt, zijn'er een goet getal Geſelſchappen onder deſen naem gemaekt, die ook noch andere goede werken omhelſen. Sy hebben een overdekte baer, en daer wort volk toe gehouden om de arme ſieken na de gaſthuiſen te dragen; en houwelijken dochters uit, en verloſſen een op den hals gevangen, 's daegs van de *Octave* des Heiligen Sacraments, in welken dach men den ommegank houd:en in't jaer 1586. namen ſy roode kappen, en in't midden der twee Heilige Apoſtelen *Petrus* en *Paulus* ſtelden ſy de Kelk en de Hoſtie tot haer byſonder teeken. Hier is de plaets van *S. Pieter*, met de opgerichte Zuil van Paus *Sixtus de 5.* en de ſchoone Fontein door Paus *Paulus de 5.* doen maken.

## *Van onſes Heeren Hemelvaert.* 8.

SEkeren *Albertius Albertii* uit *Kalabrien*, in't jaer 1588. binnen *Romen* langs eenige goede en godtvruchtige plaetſen aelmoeſſen gaende bidden, wierd van Godt ingegeven een plaets te ſtichten om de Hermiten daer in te verſamelen die in bedevaerden tot deſe overvloedige Stad quamen; en na dat hy aelmoeſſen kreeg, begon hy met ſtukken ſonder eenig beſtek dit ſijn gebouw, en droeg die Kerk op aen de Hemelvaert onſes Heeren.

By

By hem vervoegden sich noch andere medegesellen van dien selfden drift, en sonder andere verbintenis van opentlijke beloften, leefden sy in 't gemeen van aelmoessen, met een gewaed der witte Broederen. De Alderheiligste Maget nam ook haer welbehagen in dit heilig werk, en heeft dat in een van haer Beelteniſſen vertoont op 't jaer 1618. den 11. Junij, in welken dach sy wonderwerken begon te doen, en desen dach vyeren sy alle jaer, welk Beeld de voorseide *Albertius* uit het Heilig Land had gebragt.

## *Van S. Jan Babtist van Spinneli. 9.*

MEn wilt dat dese Kerk gesticht sou zijn by een Lateraens Kanonik van 't geslacht *Spinelli*; 't is een Prochie aen de naest gelegen Kerk van *S. Pieter* vereenigt, en de Kappellanen van *S. Pieter* komen hier dienst te doen op den geboorten dach van *S. Jan Babtist.*

## *Van S. Lasarus. 10.*

WAt aengaet de eerste stichting van dese Kerk met het gasthuis daer aen tot genesing der melaetsen, vinden wy, dat een Fransman daer herberg hield, die in 't jaer 1480. komende te sterven soo veel maekte dat dit gebouw

bouw hier gesticht wierd; en 't was een goede gedachte, om dat diergelijke sieken buiten 't bewoonde, en van d'andere afgesondert moesten blijven: waer uit men af-neemt, dat sy *S. Lasarus* den melaetsen toegeeigent was. Nochtans wort daer de gedachtenis gehouden van *S. Lasarus* Broeder van de *H. H. Machdalena* en *Martha* in de Sondach des Lijdens, zijnde 's vrydachs te voren het Evangelie van sijn opstanding gelesen.

De Wijn-dagen worden daer ook noch gevyert op den dach van *S. Maria Magdeleen*, aen welke onse Heer sich in een Hof vertoonde, en sy onderhouden een Kapellaen voor des selfdes autaer, en hebbende veel jaren in dese godts-dienstigheyt volherd, maekten sy een Geselschap ontrent het jaer 1598. en hadden, gelijk d'andere, de macht om een op 'sijn lijf gevangen in den voorseiden feestdach te verlossen, wanneer sy ook eenige van haer arme dochters uithouwelijkten.

Sy is vereenigt aen't Kapittel van *S. Pieter*, dat daer een Prochiaen onderhoud, voor de Zielen, welke door de Wijngaerden daer ontrent dwalen: daer worden aelmoesen voor de sieken gegeven, ten deele door den versorger des Pausselijken Paleis, ten deele van de voorby gaende versamelt, en sy staet onder de bestiering van 't Geestelijk Hof.

---

*Van*

## *Van 't H. Kruis op den Berg Marius.* 11.

DE *Berg Marius*, die met schoone Wijngaerden, en allerlei vruchten verrijkt, de aengenaemheit en gunst van een soete heilsame lucht geniet, is volgens sommiger gevoelen soo genoemt na den Borgemeester *Marius*; maer andere willen met vast gegronder redenen, dat sy van ouds de *Berg Malus* geheeten heeft, en ten tijden van *Sixtus de* 4. den naem van *Marius* kreeg, na *Marius Millinus*, die daer, gelijk sijn oud en edel geslacht ook noch heeft, den eigendom van veel besittingen had.

Daer wierd van *Pietro Millino* ontrent het jaer 1470. een klein Kerkje gesticht, aen 't H. Kruis toegewijd, en op den 3. Mei, wort daer de feestdach gehouden.

Aen de zijde van desen Berg, die na *Ponto Molle, de weeke Brug*, strekt, voorby den seer beroemden Hof van Onse Lieve Vrouw, een plaets in de Somer door de lommer der boomen van onvergelijke aengenaemheit, is nieuwlijks in een dal een oude Kerk ontdekt, van twee gewelfsels, daer noch seer oude beelteniſſen in bewaert zijn; en sy willen licht dat *Constantin* van dese plaets het teeken des Kruis in de lucht gesien sou hebben, het welk hem de Zege tegen den Geweldenaer *Maxentius* beloofde: en dat daer de geheuchenis des vredes van onse Religie was, soo hoog by de oude Christenen geacht.

*Van*

## *Van de H. Maria des Puts.* 12.

OF al schoon dese Kerk by een seer vermakelijk en aengenaem dal gelegen is, soo wort het nochtans by den gemeenen man *Valle dell' inferno* het Helsche dal genoemt; en soo sy in andere woorden te vervalschen spoorelooshedeu gebruiken, noch weet ik niet wat verstand haer dit mag vertoont hebben; moetende seggen, na dat het voormaels in 't Latin wierd uitgesproken, *Vallis infera*, het lage dal; dewijl men sich niet wel ontrent de weereldsche vermakelijkheden dragende, in de Hel getrokken wort.

Maer eigentlijk was dit in 't jaer 1527. het

Helſche dal, wanneer dat Hertog *Karel van Bourbon* met 40. duiſent mannen onverhoeds hier langs quam om *Romen* te overvallen, onder de regering van Paus *Clemens de 7.*

Laet ons nu keeren tot onſe Kerk. Sy word de *Lieve Vrouw des Puts* genoemt, van een Beeld des Alderheiligſte Magets, na men houd, uit een Put opgedolven; of wel om dat ſy naeſt aen de Put is, die men noch ſiet voor de poort van deſe Kerk. Maer wanneer dit geſchiede, en dat ſy aen 't Kapittel van *S. Pieter* vereenigt is, weet men niet. Haer voornaemſte Feeſtdach is de geboorte van onſe Lieve Vrouw: in al de andere Feeſtdagen, en Sondagen doet men daer Miſſe, tot vernoegen van ſoo veel als in deſe omliggende plaetſen zijn. Maer trekken wy nu weder na *Romen*, daer wy eerſt door eenige andere gehuchten moeten gaen.

## *Van S. Pellegrim.* 13.

PAus *Leo de* 3. ſtichte deſe Kerk met een groot gaſthuis outrent het jaer des Heeren 800. en eigende die *S. Pellegrim* toe. Men gelooft dat dit gaſthuis gedient heeft voor de Pellegrims, die de heilige Hooftkerk van den Vorſt der Apoſtelen quamen beſoeken.

Het kan noch weſen dat de geſeide Paus *Leo* deſe Kerk aen *S. Pellegrim* toewijde, door dien hy ſijn lichaem van *Karel de Groote* gekregen had, dat nu is in *S. Pieter* daer deſe Kerk mede vereenigt

nigt wierd, om met haer gasthuis schier verbroken geweest te hebben.

## *Van S. Gillis.* 14.

WY lesen in een Bulle van Paus *Bonifacius de* 8. dat hy Kanonik van *S. Pieter* zijnde, goetvond dese Kerk, open-vallende door de doot van een ander Kanonik, die den naem daer van gedragen had, te vereenigen met de Kerk van *S. Pieter*, 't welk geschiede in 't jaer 1300. waer uit de oudheit des selfs kan afgenomen worden, nadien sy in 't voorseide jaer slechts een begunsteging was, aen een Kanonik van *S. Pieter* gegeven: op den eersten September houd men daer van een statige Feestdach met vreugde vyeren.

## *Van S. Anna.* 15.

DE Stalknechten des Paus, en der Cardinalen, uit godtsdienstigheit tot dese edele Vrouw *S. Anna* bewogen, maekten in 't jaer 1378. een Gebroederschap; en na sich vernoegt te hebben met een autaer haer toegewijd in de oude Kerk van *S. Pieter*, stichteden sy dese schoone Kerk, met een woning voor een Kapellaen, en andere noodsakelijkheden, in 't jaer 1572. het welk veel eer was, als de voorseide Kerk van ouderdom wel wilde ter neder storten. Onder andere goede werken, die sy

uit groote barmhertigheit doen, is de sorg over de Kinderen van Stalknechten, die door de doot van haer Vaders Weesen gebleven zijn. De Feestdach van dese Heilige wort met veel statie gehouden, en daer komen dan de Heeren op haer kostelijk bedekte mulen, tot de feest tijt der selfder.

## *Aen S. S. Maerten, en Sebastiaen, aen de Wacht der Duitsche.* 16.

*Pius de 5.* gaf order in 't jaer 1568. dat in dese plaets, daer de Duitsche haer hutten hebben, de tegenwoordige Kerk gemaekt sou worden, om daer in Misse te doen; soo dat sy alle Hoogtijden, en Sondagen een Kapellaen hebben die haer de Misse doet; en dan wort daer ook gepredikt.

## *Van S. Steven der Indianen.* 17.

UIt verscheide Bullen der Roomsche Pausen, in de Archiven van *S. Pieter* bewaert, heeft men, dat door genegentheit tot dien grooten Vorst der Apostelen, vier Kloosters ontrent de Kerk van *S. Pieter* gesticht wierden, welkers Monniken in *S. Pieter* den Godtsdienst quamen singen; maer van geen is 'er meer teeken over, als van dit *S. Steven de groote* geseit.

De

De Monniken waren daer wel 600. jaren: naderhand sy daer ontbrekende, vereenigde *Leo de 9.* dat met het Kapittel van *S. Pieter*. Wat voor Monniken die geweest hebben, en waerom sy daer uit zijn gekomen, weet men niet. Daer na ontrent het jaer onses Heeren 1439. schijnt het, dat Paus *Eugenius de 4.* dat aen dese Indianen vergunt heeft.

Sy hebben den naem van Indianen, of het wel Ethiopiers zijn, om dat men van de Rijken van *Spaenjen* door de Indien na haer land gaet, dat tot nu toe onder 't gebied van een Hooft staet, dien sy *Paep Ian* noemen. Op dat dan een volk, soo oud in 't Christelijk geloof, waer van de Propheet voorseide: *Het Mooren land sal de hand Godts voorkomen*, van de Roomsche Kerk niet sou verlaten weesen, heeft men haer hier versamelt; en uit het Pausselijk Paleis worden sy van haer noodruft versorgt met een Kapellaen, die hen de Misse doet, eerst ondersocht, en in de Roomsche Religie onderweesen zijnde; en 't Kapittel van *S. Pieter*, om sijn oude gronden niet te verlieesen, doet daer op *S. Stevens* dach de Misse singen, en 't is onder de beheersching des Roomschen Stoels.

## *Van de H. Marta.* 18.

DEse Kerk met haer gasthuis wierd begonnen in 't jaer 1537. tot dienst des Pausselijken gesins, die toen geen tijt hadden om na d'andere Kerken te gaen: de Pausen gaven hier deel

aen van de aflaten, welke waren tot *S. Ian te Lateraen*, den *Saligmaker op de Heilige Trappen*, *S. Iacob te Kompostellen*, en andere, die om voor yder noch gemeen te zijn, met grooten yver van velen besocht wort. Dit goet werk wierd ingestelt van een Gebroederschap uit het voorseide gesin gemaekt, hen vremd duinkende, dat sy in haer siekten gaen moesten in de gemeene gasthuisen; en somtijts houwelijkten sy noch arme dochters uit. En van dese kant ging men in den Ren-kring van *C. Nero*, welkers gestalte men in de volgende Medalie siet.

*Van*

## *Van S. Steven der Hungaren.* 19.

TOt aen 't jaer onses Heeren 990. sat *Hungarien* onder de duisternissen van 't Heidendom: maer gekomen zijnde tot het geloof, wierd dese Kerk by *S. Steven* Konink der Hungaren, ter eeren Gods, en van *S. Steven* den eersten Martelaer gebouwt. Sy had voormaels een Gesel-schap, en is nu vereenigt met *S. Apollinaris.* Op den 20. Augusti wort de Feestdach van den voornoemden Konink *S. Steven* gehouden.

---

## *Van de H. Maria in 't Heilige Velt.* 20.

DE kerk der *H. Maria in 't Heilige Velt*, wierd van *Leo de 4* gebouwt. Eerst was die gesticht onder den naem des *Saligmakers der Beenderen*, om dat daer een groote menigte van Beenderen lag; en daer na wierd sy de *H. Maria der Ontfankenis* genoemt. Sommige willen dat sy de *H. Maria in 't Heilige Velt* geheeten wort, om dat hier de *H. Helena* moeder van Keiser *Constantin de Groote*, en veel Pellegrims heilige aerde uit *Hierusalem* gebragt hebben. Hier worden de Pellegrims begraven, als ook allerhande arme volkeren, en men seit dat in drie dagen het vlees der doode lichamen verteert wort: daer zijn veel aflaten, en overblijffelen van Heiligen:

daer is 't Geselschap met het Gasthuis der Duitsche, en der Nederlanders; en daer worden veel aelmoessen gegeven. Behalven dese Kerk van alle noodsakelijkheden wel voorsien te houden, dragen sy een groot getal der arme van *Borgo* te begraven, de schuldige lijk-plicht over over haer doende; en op Sacraments dach, na den ommegank des Paus, doen sy den haren, met groote statie. En daer was de School der Lombardiers.

Men mag de oudheit deser Kerk noch afnemen uit een erfgift van een Koningin van *Hierusalem*, *Cipres*, en *Armenien*, die *Karola* genoemt wierd; 't kan zijn dat sy een Vrouw is geweest van die Koningen, die ('t Heilig Land in 't jaer 1099. by de Franssen ingenomen) eenigen tijt na *Godefroi van Bouillon* in *Hierusalem* heerschten. En de erfgift is, dat men alle Vrydach aen meer als twee duisent arme lieden anderhalf pont brood, met een schaeltje wijn aen yder geven moet, meest aen die met een swaer huishouden overladen zijn, en bysonder aen die veel dochteren in haer huis hebben. De Kapel van 't lijden Onses Heeren, is een wonderlijk werk van *Polidorus*.

## *Van den H. Engel aen de Hovenen.* 21.

HEt gilde der Kalk-branders nam voor in 't jaer 1552. dese Kerk te sticht en ter eeren van

van *S. Michiel* den Opper Engel, Beschermer der strijdende Kerk, en sy wierden insonderheit bewogen, om hier den eersten steen te leggen, om dat daer te vooren, op een stuk muurs, gelijk men in 't woudt veel siet, een heilig Beeld had gestaen.

Dese gedachte beviel het Kapittel van *S. Pieter* heel wel, welkers Procchie sich door die plaetsen uitstrekkende, wierden sy verlicht met daer een anderen Prochiaen te stellen, en soo hielpen sy niet alleen tot het gebouw der Kerk, maer houden noch het opsicht daer over, en al het overige besorgden naderhand de Kalk-branders; en sy is met het Kapittel van *S. Pieter* vereenigt.

## *Van S. Salvator van Terrione. 22.*

WY vinden dat dese Kerk een anderen bynaem gehad heeft, en die was *in Magello*, beide duister. Den eersten had sy van de naeste Poort, die *Terrione* geseit wort, om dat men daer uit ging na een plaets van soodanigen naem. Den anderen sal men voorts een weinig verandert, licht konnen verstaen, van de g, een c, makende, en dat sal wesen *Macello*, in de Slag-bank der Martelaren, gelijk men een anderen set ontrent de *H. Maria der Engelen* by den Poel, en een anderen by *S. Vitus*.

Men kan gelooven, dat hier een steen was, die huiden in de Vatikaensche kelders gevonden

wort, met het opschrift, dat aldaer veel H. Martelaren gekroont waren; en dit sal de reden geweest hebben, waerom hier de tegenwoordige Kerk aen den *Salvator* is toegewijd, van wien die strijdende haer Zege-palmen verkregen hadden: 't is wel wonder, dat 'er tot op het jaer 797. niets gesticht was tot gedachtenis van soo heiligen en ouden plaets, die gedachten voor den yverigsten Konink *Karel de Groote* gelaten zijnde, die de selfde noch verrijkte met veel heilige overblijfselen; onder welke was een ribbe van *S. Laurens*, en van 't vet, en van de kolen onder den rooster ontsteken. Maer om dat dese schatten in dese Kerk niet seer wel bewaert waren, wierden sy in die van *S. Pieter* gebragt, waer die in 't 1611. van de Kanonik *Angelo Damasceno* Romein, in een schoone en kostelijke Heiligdoms-kas doen sluiten wierden.

Om de palen van 't *H. Officie* dat daer is, uit te breiden, wierd een deel van dese Kerk afgebroben. En daer was de School der Franssen.

## *Van den H. Michiel in Sassen.* 23.

*Karel de Groote* hebbende, na den oorloog van 33. jaren, *Sassen* gants onder 't jok gebragt, sond een groot getal van de selfde, als soo veel volk-plantingen, een deel na *Vrankrijk*, een deel na *Duytslant*, en een deel na *Romen*; aen dese wierd dat deel aengewesen, 't welk van haer tot noch toe den naem van *Sassen* behouden heeft; en

en daer moeten ook noch andere, uit *Vriesland* gekomen zijn, dewijl men bevind dese Kerk genoemt te worden *S. Michiel* in de School der Vriesen, om dat misschien eenige daer onderwijsing moesten ontfangen, gelijk men tegenwoordig in de scholen doet.

*S. Angelo* in de Borgt des H. Geests, wierd van *Karel de Groote* ter eeren van *S. Michiel* den Aerts-Engel onder *Leo de* 4. gebouwt. Twee hoogtijden worden in dese Kerk gehouden, op den 8. Mei, en op den 29. September, maer dese is de voornaemste, en met de meeste Godtsdienstigheit van vele menschen besocht, klimmende op haer knien langs den trap, die daer is, tot voor 't Autaer des Gekruistens, 't welk 33. trappen zijn, ter eeren van de 33. jaren, die onse Saligmaker JESUS CHRISTUS in de weereld ter liefsten van ons leefde. Dese Kerk is een lidt van *S. Pieter*; en wort altijt aen een van het Kapittel gegeven.

In dese Kerk vind men het Lichaem van *S. Magnus*, Bisschop, en Martelaer; of wel hooft, en een arm in de Hooftkerk van *S. Pieter* daer van is overgebragt; waer door sy noch de Kerk van *S. Magnus* genoemt was. En dierhalven leest men daer, aen de trappen onder *Clemens den* 8. vernieuwt, dit gedenk-schrift.

CLEMENTE VIII. PONT. MAX.
ECCLESIÆ B. MICHAELIS ARCHANG.
ET SANCTI MAGNI EPISCOPI ET MART.
SCALA POPULI DEVOTIONE CELEBRIS
RESTITUTA ET PICTURIS ORNATA
PONTIFICATUS ANNO XII.
CHR. SAL. M D C III.

't Welk in onse tael seit, dat *onder Paus Clemens den 8. de trappen der Kerck van den H. Michiel Aerts-engel, en van S. Magnus Bisschop en Martelaer, die door de godts dienstigheyt des volks geroemt worden, en met schilderien verciert zijn in't 12. jaer sijns Pausdoms, en onses Heeren 1603.*

## *Van S. Laurens op den Ouden Borgt. 24.*

VAn de Borgten, in welke dese Wijk sonderling verdeelt wort, is te voren gesproken; en door den Nieuwen van *Alexander den 6.* heeft desen den naem van Ouden gekregen. Wat aengaet de Kerk, wy vinden die oud genoeg, soo dat sy onder *Innocentius den 3.* in 't jaer 1200. met het Kapittel van *S. Pieter* vereenigt wierd, en had tot by-naem *in de Visschen*, van eenige plaets, waer men voormaels eens visch verkocht; op welke naderhand in 't jaer 1411. *Thomas Armellin* Engelsman, van *Paulus den 3.* tot Cardinael gemaekt, een Paleis bouwde, en de Kerk daer in besloot, niet sonder eenige wederstant. Nu heeft het edele

Roomsch

Roomsch geslacht *de Cessi* dat met andere gebouwen vermeerdert, al de naest gelegene plaetsen innemende.

Van dese Kerk verscheide Gebroederschappen hen gedient hebbende, is daer in nu tegenwoordig een van den H. Geest, het welk noodsakelijk met het gasthuis van dese Kerk moet begonnen hebben, om dat in 't jaer 1478. Paus *Sixtus de* 4. de godtvruchtige werken van dit gasthuis bevestigende, seit, *gelijk ook Eugenius de* 4. *gedaen heeft*, het welk was in 't jaer 1431. En sprekende van dit Geselschap, seit hy, dat het opgericht wierd om te beschermen, en te bewaren de goederen, en al 't geen dat dit Gasthuis toebehoort, willende hy self met de Cardinalen van 't selfde wesen, al haer namen in een selfde boek inschrijvende; en verwekte den Keiser op, om dat mede te doen, als ook andere Weereldsche en Geestelijke Vorsten en Heeren; en soo haer dit persoonelijk ongelegen quam, dat sy het selfde door een Gemachtigde souden laten geschieden, om deelachtig te mogen zijn van al de aflaten, genaden, en voorrechten, die aen de selfde toegestaen wierden. Maer dit opgehouden hebbende, gaf *D. Melchior van den Dale van Besanzon*, voormaels Opperhooft van die Paters welke het voorseide Gasthuis bestierden, eenige herstelling in 't jaer 1609. daer aen: Sy bekleedden haer met blaeuwe kappen, en stelden een ander teeken des Kruis daer op, als wel de voorseide Geestelijke droegen, van welke nu noch gesproken sal worden in de Kerk van den Heiligen Geest.

Van

## *Van den Heiligen Geest, en haer groot Gasthuis.* 25.

*Innocentius de* 3. uit het Huis *Conti*, liet twee merkelijke gedachteniſſen van ſijn mededoogentheit ontrent de nootdruftige perſonen binnen *Romen* na. Voor eerſt ſullen wy ſpreken van de Kerk van *S. Thomas* by de *Navicella*, waer hy een gasthuis maekte om de ſlaven te verſamelen, die, uit de handen der Ongeloovigen verloſt, niets hadden om haer te behelpen. d'Andere was in deſe plaets, waer Paus *Leo de* 4. in 't jaer 851. als hy ſijn *Leoniſch* geſticht voleindigt had, het welk nu heel die Wijk is, een Kerk maekte, de ſelfde toeeigenende aen de *H. Maria altijt Maget*; en in 't 1204. voegde *Innocentius* voorſeit daer een ander Gasthuis aen, ſoo voor de arme ſieke. en voor andere verlate perſoonen, en gaf dit te beſorgen aen een orden van Geeſtelijke by hem nieuw ingeſtelt: inſgelijks deed hy ook aen een ander by hem goet-gekeurt, onder den naem van den Heiligen Geeſt, daer om dit godtvruchtig werk niet eens den naem veranderende van de *H. Maria in Saſſen*, van welken by-naem hier voren geſproken is op de naeſte Kerk van *S. Michiel.*

En om dat deſe godtvruchtige plaets op onkoſten des Apoſtelijken Stoels gebouwt is, ſtaet ſy ook eigentlijk onder den ſelfden verbonden, die haer vry gemaekt heeft van allerhande laſten.

En

En of wel in de Bulle van *Innocentius* niet uitgedrukt ſtaen de kinderen te vondeling geleit, die ſonder onderſcheit daer ingenomen worden; niet te min ſchijnt het, dat hy die daer ook onder wilde bevatten, voegende by de woorden, *arme, kranke, en andere godtvruchtige daden:* de ſelfde woorden gebruikte *Nicolaes de* 4. in een andere Bulle van 't jaer 1291. en aen het einde van 't jaer 1476. noemt *Sixtus de* 4. die klaerlijk in ſijn Bulle: en op dat niemand denken ſou, dat onder deſe Paus men daer eerſt begon kinderen aen te nemen die van haer ouders verlaten waren, wort daer in ſchildery met opſchriften in een groote en ſchoone ſael de voorſeide *Innocentius* vertoont, voor wien ſy uit de naeſte rivier, doode kinderkens brengen; en men leeſt daer, dat een Engel hem waerſchouwde tegen ſoodanige ongevallen te voorſien.

Hier van is 't, dat de kinderen en dienaers van dit Gaſthuys in 't blaeuw gekleed zijn, 't welk men noch hemels-blaeuw noemt, vertoonende dat deſen Engel uit den Hemel quam om deſe daed aen te raden: en dat van *Mompelliers* uit *Vrankrijk* den Heiligen Geeſt ſes perſoonen uit haer Vaderland na *Romen* riep, die geleert, godtvruchtig, en begeerig waren dat *Innocentius* voorſeit haer onder het kleed van gewonelijke Geeſtelijkheit aennemen ſoude, met inſtelling van een nieuwe Religie; en haer waerdig vindende voldeed hy haer heilige begeerten, haer met eenen ſtellende over dit heilig werk: en op dat ſy in haer kleeding van de *Antonianen* mogten

mogten onderscheiden weſen, (van de welke wy met haer Kerk op de Bergen ſpreken ſullen) gaf hy aen deſe op haer kleed een ander Kruis van dat der *Antonianen* verſchillende: en gelijk als deſe op haer kleed een blaeuwe T. dragen, ſoo hebben die een wit Kruis, dat met twee einden dwers na boven loopt: en ſy leven onder de geregelde gehoorſaemheit, die gants hangt aen eens anders welgevallen.

Maer de tijt, die alle ſaken geduurig overweldigt, bragt het gebouw van *Innocentius de 3.* tot ſoodanigen ongeſtalte, dat *Sixtus de 4.* in 't jaer 1471. daer de hand aen ſloeg, en hermaekte dat uit de grond met ſoodanigen Koninklijke heerlijkheit, dat het een groot Kaſteel geleek, verſcheide Paleiſen in ſich beſluitende, met verſcheide plaetſen d'een van d'ander afgeſondert. In een zijn 40. Minnen ſoogende de Kinderen te vondeling geleid, boven andere twee duiſent, die ſy buiten te minnen beſteden voor behoorlijk loon, dewijl ſy daer in en natuurlijke en wettige aennemen, op dat ſy van geen gebrek mogten ſterven.

In 't tweede Paleis woonen de knechtjes nu al groot geworden, en daer zijn ontrent 450. Sy hebben daer dienaers en Meeſters, welke haer in de Chriſtelijke Religie onderwijſen, als ook noch leeren leſen en ſchrijven, met de beginſelen van die konſten daer ſy haer toe genegen toonen, nadien ſy tot den ouderdom van 12. en 13. jaren gekomen, die gaen laten oeffenen, om haer koſt te konnen winnen. In de derde plaets zijn 500.

meiſ-

meiskens onder de tucht der Nonnen, welke om als in een kloester gesloten te zijn, onder 't aenroepen van de Heilige *Tecla*, sullen wy hier na daer van spreken. Het vierde heeft de sieken in een goede plaets, en ruime kameren, daer duisent bedden in zijn, welke in de Somer alle beset worden. Voorts is daer een opene Gallery aen d'een zijde tot doorgank voor de dienaers, welke de plaets der sieken seer rein houdende, somtijts hier onder komen om lucht te scheppen. Aen d'ander zijde zijn verscheide Kameren voor die verscheide qualen hebben, waer door sy onder de andere niet konnen liggen, maer yder haer bysondere kamer vereisschen. Boven aen dese Kameren siet men een der schone Artseny-winkelen van *Romen*, voorsien met alle noodige saken voor de sieken. Boven dese vertrekken zijn andere wel toegestelde kameren voor eenige lieden van aensien, die niets hebben souden om haer ergens in te begeven.

Voorts is 'er soo grooten sorg gedragen voor al dat de sieken met haer gebragt hebben; dat het selfde in een bundel met een schrift daer van t'saem genomen, en haer gelt in handen des Schatmeesters gegeven wort, op dat het haer, soo sy genesen, alles trouwelijk weder behandigt worde; en, soo sy sterven, aen haer erfgenamen komen mag. Daer zijn noch twee andere plaetsen in dit groot gebouw: D'een is het Paleis des Bevelhebbers over die Orden, en van sijn gesin, dat tot op 't getal van 90. persoonen beloopt, in verscheide amptlieden en dienaers

tot

tot besorgen der kranke gestelt , hy selfs die ook wel gaende besoeken. D'andere , van de Kerk , met de woningen voor de Geestelijke dier Orden , en van andere Priesteren tot bystant der sieken : door dien boven de Biegtvader , die soo ras sy daer in komen haer Biegt hoort, andere haer de Sacramenten bedienen van de Communie , en van 't Heilig Olysel , met beveling van haer ziel. Daer zijn vier Kapellanen om de Misse te doen , en die van om laeg hebben in 't midden van den doorgank een seer schoone Kapel met een orgel daer aen , die van tijt tot tijt speelt tot verheuging der sieken ; en die van boven hebben een andere , in welkers dienst vercieringen en tapijten van groote waerdigheden gebruikt worden.

Wat belangt de Kerk , die een Procchie is, of wel *Sixtus de* 4. in sijn Bulle haer den eersten naem van de *H. Maria* niet en geest , nochtans lesen wy niet dat hy de selfde onder dien van den *H. Geest* vermaekte. Het kan dan wesen , dat de Kerk van de Geregelde Orden des *H. Geests* eerst haer naem heeft gekregen , wanneer sy in 't jaer 1544. van *D. Raffaele Lando* van *Bolonien* , die te voren geregelde Kanonik was van *S. Pieter in Banden* ; naderhand by *Paulus de* 3. Opperhooft van dese Orden gemaekt , uit de grondvesten vernieuwt en gewijd is geworden op den 19. Mei des jaers 1561.

Dit is een onder de schoonste Kerken van *Romen* , met groote nettigheit onderhouden , tot groot vernoegen der Priesteren die daer van buiten

buiten komen dienst te doen, welke daer in een kostelijke plaets treffelijk onthaelt worden, Hier-en-boven predikt men daer ook in de vasten dagen als mede op de Feestdach van den Advent, en 't gantsche jaer door worden daer met maetsang nevens een orgel de goddelijke Diensten gesongen. Van de overblijfselen van de *S. S. Trifo*, *Respicius*, en *Nimfa* in dese Kerk te vinden, heeft die van *S. Augustin*, met *S. Trifo* vereenigt, waer sy eerst in bewaert wierden, ook haer deel genomen.

Het Gasthuis deser plaets is gegrondvest op de oude weg des Zegepralens, aen welkers Voorgevel het been van een grooten Walvis hangt gevangen in de plaetsen die sy op de Zee hebben. Het Paleis daer de Bevelhebbers woonen is groot, en schoon. En binnen in de Kerk zijn heerlijke werken van de voortreffelijkste Schilders.

Voorts in de straet onder den klok-toren, staet in de muur op een steen gehouwen een gedenkwaerdig opschrift van 't beklaegelijk overrompelen van *Romen*, 't welk dit is.

D.O.M.

D. O. M.

Bernardino Passerio Iulij II. Leonis X. & Clementis VII. Ponttt. maxxx. Aurifici ac Gemmario præstantiss. qui cum in sacro bello pro Patria in prox. Ianic. patte hostium plureis pugnans occidisset, atque aduerso militi vexillum abstulisset, fortiter occubuit Pr. N. Maij. DXXVII. V. A. XXXVII. M. VI. D. XI.

Jacobus & Octauianus Passerij fratres patri amantissimo posuere.

Beteekenende, *dat voor Bernardinus Passerius Goutsmit en Juwelier der Pausen Julius de 2. Leo de 10. en Clemens de 7. die in den heiligen oorloog, voor het Vaderland vechtende ontrent den Janiculus veel vianden verslagen, en die een vaendel afgenomen hebbende, kloekmoedig gebleven is op den 6. Mei 1527. Jacobus en Octavianus Passerii gebroederen, haren seer lieven Vader dit gestelt hebben.*

---

## *Van S. Tecla. 26.*

VAn *S. Tecla* sullen wy hier eenige geheugenis en geloovens waerdige saken uit de H. Oudvaders by-halen: gelijk als *Surius* seit.

Van

Van soodanigen Apostelijken Maget, en eerste die by den Heiligen *Paulus* leerde, niet een Kerk in *Romen* zijnde, gaf *Clemens de* 8. last dat haer dese sou toegeeigent worden, in 't jaer 1600. En noch was dese plaets by goet geval Apostelijk, hebbende d'Apostelijke Stoel de selfde gesticht en rijkelijk begiftigt. Daer wierd ook vereischt, de dochteren te noodigen om dese Heilige Maget na te volgen, welke van de wieg af door de weereld verlaten, daer met alle deugt opgetrokken worden in soo grooten getal dat gemeenelijk wel 500. daer te vinden zijn; en staen onder de tucht van 14. Augustinsche Nonnen, benevens veel andere Meesterssen, die haer in alle konsten den dochteren betamende onderwijsen; en alle jaer worden daer 40. uitgehouwelijkt, die van dese heilige plaets haer houwelijks-goed krijgen: en soo eenige lust hebben om Nonnen te worden, konnen sy daer in-gaen, en benevens haer in 't koor de Godtsdiensten singen, de Misse, en de Sermoenen hooren, en de heilige Sacramenten ontfangen.

En op dat sy die op haer houwelijk staen, van de bruidegoms mogten gesien worden, laet men haer driemael 's jaers in een ommegank uit gaen. Eerst op de Sondach naest aen *S. Anthony*, gaende na *S. Pieter*. Ten tweeden, op den dach van *S. Marcus*, wanneer den ommegank na de Litanien begint, en na *S. Pieter* voort gaet. Ten derden, is op den 2. dach van Pynxteren, en gaen ook na *S. Pieter*, waer haer het Heilig Wesen gelijk de eerste mael wort vertoont.

By dit Klooster is de Poort die den naem heeft van de naeste Kerk des Heiligen Geests, een werk van den beroemden *Buonarota*. En de Brug, welkers overblijfselen men van dese plaets in den *Tyber* siet tusschen twee molens (die veel op den *Tyber* liggen, en men meend dat dit een vinding is van *Belisarius*) was de Brug des Zege-pralens, waer langs van ouds de Zege-pralende gewonelijk van den *Vatikaen* na 't *Kapitool* gingen.

## *Van de Brug des Zege-pralens.*

MEn kan gelooven door de oudheit van dese Brug, dat sy ten tijden der Borgemeesteren is gebouwt; en dat de Tyber, die 't al getemt heeft, ook over de Brug des Zege-pralens heeft willen zege-pralen.

## Eerste dach-reis.

## DE WYK VAN STRATEVERE.

OF al schoon dit onder de oude Wijkken van *Romen* was, nochtans woonden daer geen edele lieden, maer alleen van geringen staet, en die slechte ambachten peden. Hier wierden ook de vremdelingen en krijgs-knechten die door *Romen* liepen beschеiden, uit vrees of sy eenigen oproer mogten in 't sin hebben.

De krijgs-lieden die *Cæsar Augustus* hield in *Ravenen* op de Adriatische Zee tot alle voorval van oorloog, hadden mede hier haer vertrek, als

als 't noodig was dat die soldaten na *Romen* mosten komen; waer van dit de plaets der Ravennaten genoemt wierd; gelijk wy dikwils in de bedrijven der H. Martelaren lesen.

In de selfde tijt dat *Augustus* heerschte, wierd *Trastevere* aen de Hebreers te bewonen gegeven, waer uit wy afnemen hoe oud in dese geweldige Stad het geslacht der Joden is: maer nu hebben de Roomsche Pausen haer in een anderen hoek gesloten; en tot aen *Urbanus de* 8. hadden sy haer begravingen op het selfde *Trastevere*; en naderhand door 't bouwen der nieuwe muuren van de Stad by den selfden Paus gesticht, zijn sy van daer na den Aventinschen berg over gebragt.

Nu voert dese Wijk tot haer Wapen het hooft van een Leeuw op een rood velt, misschien om dat veel Martelaren dien met haer bloed geheiligt hebben. In *Trastevere* staet het heerlijk Paleis *Corgna* geseit, door dien het dat selfde geslacht heeft toe-gekomen; en nu wort het beseten by dat van de *Salviati*. Als mede dat der *Riarii*, met haer Land-huis; en een ander der *Ghisi* voorby de *Farnesi*, seer beroemt van wegen de schilderien, die men daer siet van *Raffaele*, van *Baldassare*, en van andere vermaerste Schilders van die tijden: ook is niet om te vergeten het seer schoon Klooster der Cassinensische Moniken by *S. Calixtus*.

---

*Van*

## *Van S. Honofrius.* 1.

Ontrent het jaer onses Heeren 1380. wierd uit het geslacht van *Gambacorta*, in *Pisa* geboren de *H. Pietro da Pisa*, die met eenige medegesellen, den *H. Hieronimus* navolgende sich begaf op sekeren heuvel, *Montebello* genoemt, ses mijlen van *Urbino* gelegen; en stelde sich daer met eenige medegesellen, sonder een geregelde beloste, tot een scherp en godtvruchtig leven, onder den naem van Kluisenaren van *S. Hieronimus*.

Na 't voorbeeld van dese, wierd een ander opgewekt in *Pozzuolo*, *S. Nicolaes* genoemt, en met andere medegesellen quam hy ook dit selfde leven te leiden op den Berg daer dese Kerk staet, het welk een deel van den *Janiculus* is. Hier dan in 't jaer 1546. gekomen, leefden sy daer tot ontrent 1568. in 't welk *Pius de 5.* haer beweegde de drie beloften te doen, gelijk al de andere geregelde Ordens; en gehoorsamende begaven sy haer onder den regel van *S. Augustin*, en haer eersten stichter hier met een gevoelen van heiligheit stervende, wierd eerbiedig in dese Kerk wechgelegt.

*Eugenius de 4.* hielp haer in 't opbouwen van de Kerk en van 't Klooster, met hulp van 't geslacht de *Cuppis*, en hy had groote genegentheit om dese plaets aen *S. Honofrius* toe te eigenen, gelijk men uit sijn leven kan afnemen, dat rontom het klooster geschildert staet.

Van de Kerk is 'er niet anders, dan dat Paus

*Leo de* 10. de selfde onder de Diaconien der Cardinalen gestelt hebbende, *Sixtus de* 5. die onder de Priesteren bragt: en op dat men te lichter daer in mogt komen, wierd een schoone straet daer voor aen in 't jaer 1588. gemaekt, en naderhand is sy van de aelmoessen in 't jaer 1600. met steenen beleit. Dese Kerk heeft ook veel goets genoten van den Cardinael *Lodovico Madeucci*, die de selfde tot sijn by-naem hebbende onder *Pius de* 4. een Kapel van de Lieve Vrouw daer in maekte. In de voorseide Kerk is het graf van *Torquato Tasso*, met sijn afbeeldsel, by den Cardinael *Bevilacqua* daer doen stellen.

In een vermakelijke plaets achter dese Kerk vergaderen de Paters der Kapel van *S. Filippo Neri* van den tweeden Paesdach tot aen *S. Pieter* al de Sondagen en Feestdagen des voorseiden tijts met Sermoenen en andere geestelijke oeffeningen, tot seer groot vernoegen en nuttigheit der Godtsdienstige lieden.

Langs desen Heuvel siet men het Land-huis der Heeren *Lanti*, en dat der *Manfroni*, rijk in weelden, en aengenaemheden.

## *Van S. Leonardus.* 2.

DEse Kerk is noodsakelijk seer oud, nadien Paus *Innocentius de* 3. in het jaer 1198. den Stoel besittende, de Procchie onder die des *H. Geestes* bragt, en de Kerk met het Kapittel van *S. Pieter* vereenigde, welke naderhand onder *Gregorius de* 13. gegeven wierd aen de Camadolensische

lensische hervormde van Kroonenberg, die niet nagelaten hebben de schuldige erkentenis te bewijssen aen 't voornoemde Kapittel, dat op den heiligen dach, die op den 6. November is, daer de Misse koomt doen.

## *Van S. Jacob in Settignana.* 3.

DEse wort van 't gemeene volk in *Settignana* genoemt, daer sy *Septimiana* seggen moeten, van de naest gelege Poort by de Keiser *Septimius Severus* gemaekt, welke hier sijn Bad-stoven had, met den Autaer van *Janus* volgens eenige Schrijvers. Dese Poort had haer naem bewaert tot op den tijt van *Alexander de 6.* die de selfde wech nam. Sy wierd ook noch de *Fontinaelsche Poort* genoemt, om dat in een Tempel daer by gelegen, men de feestdach der Fonteinen plach te vyeren, de putten met bloempjes kroonende, en kranssen werpende in de bronnen: hoe wel andere seggen, dat diergelijken Feestdach by de Poort van *S. Sebastiaen* gehouden wierd. Eindelijk is dese plaets van de Kerkelijke Schrijvers *Subtus Janum* genoemt, waer van gemaekt wort *Sotto Jano*, en van 't onverstandig graeuw *Settignano*; of misschien wilt dit beteekenen de Poort *sotto jano*, om dat sy staet *sotto al Gianicolo* onder den *Janiculus*, daer men seggen moest *subtus Janum*, onder *Janus*.

Uit een opschrift van dese Kerk blijkt, dat *Leo de 4.* de selfde stichte, willende sijn *Leonius*

*Vlek*, nu *Borgo* geseit, vercieren. Daer na vereenigde *Innocentius de* 3. die met *S. Pieter*: En *Innocentius de* 4. hebbende in 't jaer 1247. de Silvestrinsche Orden goet-gekeurt, waer van by *S. Steven van Caccus* sal gesproken worden, wierd hen de selfde toegestaen. De Kanoniken van dese Hooftkerk, en de Moniken bouwden daer een Kloosster. Daer na dat verlatende, sonder dat men weet hoe, deed *Julius de* 2. in 't jaer 1503. die inkomens aenleggen tot onderhoud der Musijk van *S. Pieter*. Eindelijk in 't jaer 1620. wierd die gegeven aen de Broeders der derde Orden van Franciscanen in *Vrankrijk*, hervormt onder den naem van Leedtdragende. En voorts verkreeg de Cardinael *Francisco Barbarini* de selfde, met een nieuw en schoon gebouw, voor de arme Bekeerde, die eerst gemeen met andere in de straet *del Corso, des Loops*, woonden.

## *'t Heilig Kruis van Berouw.* 4.

IN 't jaer 1615. beweegde Godt het hert des Oversten van de barrevoetse Carmeliten van *Scala*, om dit Kloosster voor dese jufferen te maken, die waerlijk berouw hebbende van haer voorleden quaet leven, boete willen doen over haer sonden. Dit werk wierd ook sonderling geholpen met groote aelmoessen van den Heer *Baldassarre Paluzzi*, een edel Romein. Maer het is nu tijt na den *Janiculus* te gaen.

Van

## *Van S. Pieter Montorius. 5.*

ONder de Bergen, welke *Romen* verscheide mael binnen sijn muuren besloten heeft, is dit een, daer op de Kerk van *S. Pieter Montorius* staet; en wort *Janiculus* genoemt na den ouden *Janus*, die om daer gewoont te hebben, of begraven te zijn, aen den voornoemden Berg den naem van *Janiculus* gegeven heeft.

Dese Kerk was eerst in de handen van Moniken, daer na sy die verlaten hebbende, begonnen eenige Fransse door yver tot soo heiligen plaets het Klooster weder te herstellen. In 't jaer 1471. *Sixtus de* 4. verstaen hebbende de heiligheit van *S. Amadeus* van de Franciscaensche Orden, begeerde den selfden tot sijn Biegtvader; dies hy hem uit *Portugael* na *Romen* roepende, dese Kerk aen sijn Orden gaf: en in 't midden van de selfde wort noch een vierkante marmersteen bewaert, op welken dese Sant biddende op sijn knien plach te liggen.

Ondertusschen geviel het, dat *Ferdinand* Koninck van *Spaenjen*, geen kinderen by sijn Vrouw *Elisabeth* hebbende, den Heiligen *Amadeus* hem beloofde, dat Godt hem een mannelijk oir sou geven, soo sy 't gebouw van dit Klooster volbragten, en dese Kerk op een beter voet herstelden. De voorsegging van dese man wierd waer bevonden; en sy lieten hier koninglijke geheucheniss'en, welke bysonder over die heilige plaets

blinkken daer de Heilige *Petrus* gekruisigt wierd; hebbende in de selfde een verhevene ronde Kapel gemaekt, een waerdig werk-stuk van *Bramante*. Aen desen Autaer gaf *Paulus de* 3. voorrechten voor de zielen der overledenen; en vereerde dien met vollen aflaet van de Sondach des Lijdens tot aen *d'Octave* van Paesschen. Naderhand is die plaets seer heerlijk herstelt geweest door den Cardinael *Mellino*.

De Kerk wierd daer na in't jaer 1500. op den 9. Junij ingewijd, en van *Sixtus de* 5. onder de eernamen der Cardinalen gestelt: *Raffaele* beschilderde 'tgroot vierkant; Broeder *Bastiano del Piombo* den autaer van den gegeesselden *Christus*; en voorts vercierden de godtsdienstige Franciscanen het klooster met haer leven. Ten laesten deden de Heeren *Raimondi* van *Genua* de Kerk met een seer edele Kapel uit suivere marmer, rontom met schoone Beelden pralen, waer in twee Klerken des kamers van dat geslacht begraven zijn. In't 1605. de aerde dagelijks meer en meer door den regen rontom aen 't opkomen des bergs afnemende, met gevaer van de Kerk en 't klooster eindelijk te doen vallen; *Ferdinandus Pacecho* Markgraef van *Vigliena*, sich Gesant van den Konink van *Spaenjen Philips de* 3. binnen *Romen* vindende, verkreeg hy van sijn Majesteit dat soo waerdigen gedachtenis sijner voor-vaderen niet mogte verloren gaen; soo dat de selfde met Koninklijke heerlijkheit van muuren omcingelt wierd, en breede straten het opkomen van den berg ront besluiten, waer men langs twee zijden op-klimt,

on-

ontrent daer *Martialis* sijn Hoven had, en 't graf van den Dichter *Statius* is, als mede onder aen de selfde dat van *Numa Pompilius* tweede Konink der Romeinen, 't welk met eenige sijn boeken 535. jaren daer na gevonden is, soo *Plinius* verhaelt: en voor aen de kerk bevlakten sy een groote vierkante plaets aen alle kanten van sterke muuren ondersteunt. Naderhand hebben eenige yverige tot dese Religie in 't midden van dese plaets een seer schoone fontein gemaekt, trekkende 't water uit een andere noch grooter daer ontrent, die boven op den top des selfden Bergs door *Paulus de 5.* gemaekt is met een schoon gebouw, waer aen dit opschrift boven in de gevel van de selfde Fontein te lesen is.

PAULUS V. PONT. MAX.
AQUAM IN AGRO BRACCIANENI;
SALUBERRIMIS è FONTIBUS COLLECTAM
VETERIBUS AQUÆ ALSIETINÆ
DUCTIBUS RESTITUTIS
NOVISQUE ADDITIS
XXXV. AB MILLIARIO DUXIT
ANNO DOM. M. DC. XII.
PONTIFICATUS SUI SEPTIMO.

't welk betekent, dat *Paus Paulus de 5. het water in 't Bracciaensche Velt, uit heilsame sprinkaderen t' samen vergadert, de oude Alsetinsche Water-loopen vermaekt, en nieuwe daer by gedaen hebbende, van over 35. mylen geleid heeft,*

*in 't jaer onses Heeren* 1612. *het* 7. *sijns Pausdoms.*

Dit water was van ouds door *Augustus* uit het Alsietinsche meer binnen *Romen* gebragt, en in de Over-Tyberſche Wijk geſtelt, na den naem des ſelfden Keiſers *Augusta* genoemt; na eenigen tijt, of door oudheit der Waterloopen, of door de Wreedheit der Barbaren had *Romen* lang van ſoodanigen voordeel berooft geweeſt, tot dat Paus *Adrianus de* 1. quam, en van nieuws die op-makende dat weder in de Stad deed komen; en dat water noch eens verloren zijnde, bragt de voorſeyde *Paulus de* 5. met ſeer groote onkoſten van wegen een waterloop van 35. mijlen, dat door de Poort komende ſich weder uit te ſtorten aen dit ſchoon gebouw, opgemaekt van de marmeren, gehaelt uit het vervallen puin van *Nervaes* Marct door laſt des ſelfden Paus; van waer het ſich in verſcheiden deelen van de Stadt verſpreidende, op veel plaetſen ſeer ſchoone ſprinkaderen maekt.

Van dit werk van *Paulus de* 5. wort in de verwelfſels der Poort buiten de Stad gewag gemaekt met twee gedenk-ſchriften; het een na *Romen* ſeit dus:

PAVLVS V. ROM. PONTIFEX OPT. MAX.
aquæ ductus ab Auguſto Cæſare extructos ævi longinqua vetuſtate collapſos
in ampliorem formam reſtituit.
ANNO SALVTIS MDCIX. PONT. V.

't welk

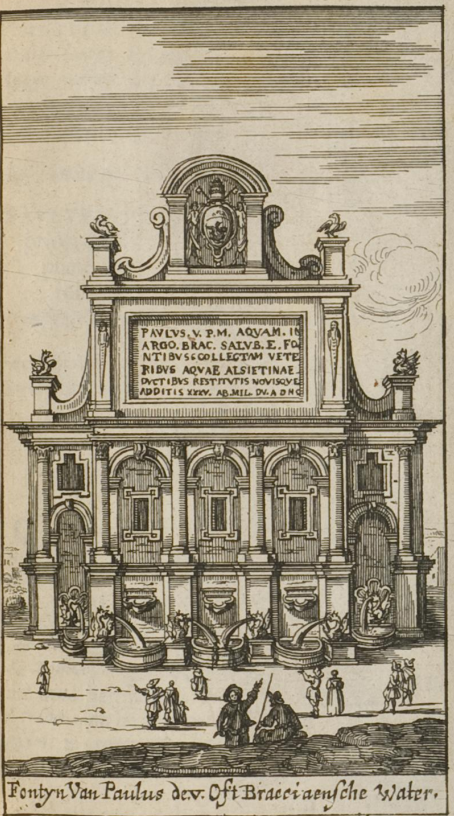


Fontyn Van Paulus dcv. Oft Bracciaensche Water.

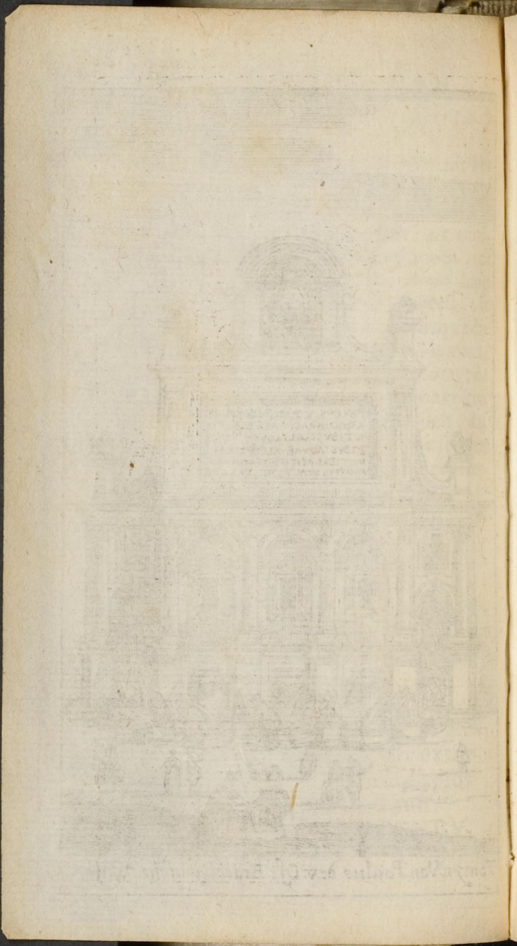

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

't welk beteekent, dat *Paus Paulus de 5. de water-loopen by Keiser Augustus gebouwt, door lange oudheit van tijden vervallen, op een grooter manier herstelt heeft, in 't jaer des heils* 1609. *het 5. sijns Pausdoms.*

En 't ander na 't Bracciaensche velt;

PAVLVS V. ROM. PONTIFEX OPT. MAX.
priori ductu longissimi temporis injuria
planè diruto sublimiorem, firmio-
remque a fundamentis extruxit,
ANNO SALVTIS MDCIX. PONT. V.

welkers sin ten naesten by met het voorgaende over een komt.

---

## *Van S. Pancraes.* 6.

S *Pancraes* is ook noch buiten dese Poort, welke daer na van *S. Pancraes* genoemt wort, daer sy voormaels den naem had van *d'Aurelische poort* en weg, waerom vele van gevoelen zijn dat de Keiser. *Aurelius*, of wel een Borgemeester *Aurelius* de selfde doen bouwen had: sy wort mede *Trajaensche* genoemt, om dat de Keiser *Trajanus* die deed hermaken; en insgelijks *Cornelia*, van *Cornelius*; nu heet men die van *S Pancraes*, gelijk geseit is, van wegen het Martelaerschap by dien beroemden Sant daer geleden. Dese Kerk was

eerst gesticht by *S. Felix* Paus, en daer na vermaekt van Paus *Simmachus*, en *Honorius de* 1. Daer in zijn de Paters van *S. Hieronimus ad Nemus*, dat is, aen 't Bosch: d'oirspronk van welke waren drie Milaneesche Edellieden, d'een *Alessandro Crivello*, d'ander *Alberto Besozzi*, en de derde *Antonio Pietrasanta* genoemt, ten tijden van *S. Ambrosius*. Sommige Schrijvers willen dat sy desen naem sou hebben, om dat daer een Bosch was, en dat *S. Ambrosius* daer in met de voornoemde verkeerde: sy is de by-naem van een Cardinael; en heeft haer hoogtijt op den eersten Sondach na Paesschen. Hier is het graf van *Calepodius*, Priester en Martelaer, onder de Kerk, daer oneindige beenderen van heiligen zijn. Ook is hier het lichaem van *S. Pancraes* Ridder en Martelaer; van de Santen *Victor*, *Maleus*, *Madianus*, en *Gotteria*. De Cardinael *Torres*, *Monreale* geseit, deed de straet met steenen beleggen, een schoone opene plaets maken, en gants de Kerk herstellen. Onder *Innocentius de* 4. wierden de Moniken, Leed-dragende geseit, hier over gebragt, die eerst waren in de *H. Maria boven Minerva*.

Hier is *Crescentius* Borgemeester van *Romen* begraven, die met gewelt het Kasteel *S. Angelo* besat, en voor eenigen tijt dat den naem van *Crescentius* Kasteel gaf, gelijk wy handelende van het Swaer Gebouw van *Adrianus* geseit hebben.

En hier onthaelde *Joannes de* 23. *Lodewijk* den Konink van *Napels*; en *Innocentius de* 3. kroonde hier *Pieter* Konink van *Arragon*.

---

## *Van S. Praſſede, by den gemeenen man Paſſera geſeit. 7.*

OM van *S. Pancraes* na deſe Kerk te komen is 't noodig te rugge te keeren tot aen de Poort, en buiten de muuren omgaende aen de Poort des Oevers, voormaels de Portuenſiſche, te komen; en de voornaemſte ſtraet vervolgende, ſal men die vinden dicht by de rivier; maer eer men aen die zijde koomt, ſiet men in de ſelfde weg gelijk een vierkante Put, en is nu geſloten en met aerde gevult, welken ſy *S. Pantaleons* Put noemden; het ſchijnt dat de Heidenen het water uit deſe Put in haer verſcheide by-geloovigheden gebruikten, gelijk van een andere Put by de Kerk van *S. Joris* geſeit wort. Hier van heeft het graeuw nochtans een andere naem gevonden, en is, van 't Eſels-ſmooren.

Een weinig van hier had *S. Praſſede* haer begravenis, ſuſter van *S. Prudentiane*, die beide veel gedaen hebben ontrent de eerſte Chriſtenen binnen *Romen*, en tot teeken van dankbaerheit heiligden ſy hier deſe andere Kerk aen *S. Praſſede*, het welk beweſen wort uit de oudheit des gebouws; en uit het goede inkomen dat ſy heeft om de Kanoniken der *H. Maria in den breeden weg* te onderhouden; en uit den naem van Hooftkerk te dragen, in 't leven des *H. Gregorius* Paus, met de by-naem van de *S. S. Cyrus* en *Joannes*,

welkers lichamen uit de Stad van *Alexandrien* in *Egypten* hier wierden overgevoert; gelijk dat te leſen is aen deſe twee regelen boven de poort in marmer gehouwen.

*Corpora ſancta Cyri renitent hic, atque Joannis,*
*Quæ quondam Romæ dedit Alexandria magna.*

---

## *Van de H. Maria der Ruſte.* 8.

ONder deſe benaming van de *H. Maria der Ruſte* was voormaels een autaer in *S. Jan te Lateraen*, die tegenwoordig daer niet meer gevonden wort. 't Geſlacht der *Maſſimi* hier ontrent veel landen beſittende, vernieuwde in deſe Kapel een geheugenis, daer men geen begin van weet; maer alleen dat in 't jaer 1600. als ſy ſtont om te vallen *Maſſimo de Maſſimi* edel Romein de ſelfde vermaekte, en yder heilig dach wort daer Miſſe gedaen tot gemak van al de gene, die in deſe omliggende plaetſen verre van de Kerken van *Romen* woonen.

En men ſegt dat in oude tijden de Hoven van *Cæſar* tot hier toe haer uitſtrekten, welkers beeltenis men hier onder ſiet, na een oude goede medalie geſneden.

En dierhalven is boven de poort der Wijngaerden van 't voorseide geslacht der *Massimi* noch dit volgende opschrift te sien.

HORTOS PORTUENSES
CÆSAR OLIM MORIENS TESTAMENTO
LEGAVIT POPULO ROM.
NUNC MAXIMUS MAXIMUS
EIUSDEM POPULI DELICIIS
VIVENS DEDICAT.
ET UT GRATIORES SINT
SUO SUMPTU ELEGANTIUS EXCOLIT.
ANNO DOM. M. DC. XXIX.

't Welk te seggen is, *De Portuensische Hoven heeft voormaels Cæsar stervende by uitterste wil het*

*het volk van Romen beset; nu dragt Maximus Maximus levendig die op aen 't vermaek des selfden volks, en onderhoud de selfde cierlijker op sijn eigen kosten, op dat sy te aengenamer souden wesen. In 't jaer onses Heeren* 1629.

Van hier keert men door de Portuensische Poort weder in *Romen*; en aen de rechter hand langs den oever der rivier staen eenige korenhuisen by Paus *Julius de* 3. *gebouwt*, en daer na vermaekt by *Gregorius de* 13. en nu by *Urbanus de* 8. met een trap, die tot in den *Tyber* af gaet, en groot gemak aen de kooplieden geeft.

Hier worden nu al de schepen vast geleit die aen de kooplieden de Waren uit vergelegene plaetsen brengen tot nuttigheit en voordeel der Stadt van *Romen*, en haer wal is tot vermaek gants met groene boomen beplant; en dierhalven leest men daer aen d'een zijde in een marmersteen.

EVANDER DE COMITIBUS
GURGÆ MARCHIO
RIPARUMQUE CAMERARIUS
ANNO SALUTIS MDCXXXII.

En aen d'ander zijde;

VIAM HANC AMPLIAVIT
ÆQUAVIT
ET ARBORIBUS APACAVIT
EODEM ANNO:

Welke beide by ons seggen willen: *Evander de Comitibus Marckgraef des Kolks, en opsiender des*

*des Oevers in't jaer des heils 1632. heeft dese weg verwijd, geeffent, en met boomen beplant in't selfde jaer.*

Het Wapenhuis des Roomschen volks, volgens de Oudheits-kenners, was noch in dit deel des alder beroemsten *Tybers*, om sijn gedenk-waerdigheden by d'Oude noch voor haer God geeert, en met teekenen van vruchtbaerheit verheven.

Van daer voorts keerende na de slinker hand, en gaende ter zijden eenige Wijngaerden koomt men aen 't Klooster van *S. Franciscus*.

---

## *Van S. Franciscus. 9.*

DEse wijk, gelijk wy geseit hebben, wierd van de Romeinen aen de vremdelingen te bewonen gegeven; waer door men niet vind dat hier eenigen anderen Tempel gebouwt was, als alleen dien aen de Sterke Fortuin van welken Tempel men kan sien in't verhael van *S. Grisogonus*.

En om dat de twintig bevoorrechte Abdien van Moniken, binnen de Stad van *Romen* dicht by haer Kerken eenige Gasthuisen hadden om de Pellegrims te huisvesten, gelijk men noch sien kan aen die van *S. Laurens in Panisperna*, hield de naeste Abdie hier haer Gasthuis, dat nu van *S. Cosmatus* geseit wort, en was van Benedictiner Moniken, met den by-naem van *S. Biagius*: maer den ootmoedigen *S. Franciscus* in de Weereld verschijnende, wierd hy met soo grooten genegentheit

gentheit van de voorseide Moniken ontfangen, dat sy aen hem dit gasthuis van *S. Biagius*, met haer naest gelegen Klooster van *S. Cosmatus* mildelijk overgaven in 't jaer 1209. met toestemmen van Paus *Innocentius de* 3. Maer de vrome *Franciscus* in alle dingen sijn verachting soekende, nam voor sijn Broederen dit gasthuis alleen, en gafaen de Nonnen des Ordens het Klooster der Abdie.

Hy dan in dese heilige plaets gewoont hebbende, eeren sy daer met recht eenige van sijn gedachteniſſen; daer was een arm Celleken, van het welk met het naeste van sijn medegesel een genoegsaem enge Kapel wierd gemaekt; en sy scheen noch kleinder te wesen, door dien de soldering van beide niet verhoogt was: en om dat men die niet hooger kon brengen, als met door de slaep-plaets der Broederen te gaen, wierd dit beletsel wech genomen door den Heer *Lelio Biscia* Klerk des Kamers, en naderhand Cardinael, wordende de trappen van de Bouw-meesters met een schoone manier gekeert, soo dat sy van 't Kloosster, en de *Sacristie*, en voorts van de jufferen daer al konden in komen.

Een jaer te vooren, eer die Kerk in *Assisi* stont, wierd hier dese gemaekt, en daer ter zijden bouwde de Graef *Ridolfo dell' Anguillara* het Kloosster, die een groot yveraer voor dese Serafische Orden was. Noch vertoonen haer de schilderien rontom 't Kloosster oud genoeg te wesen; waer sy afgebeeld worden, de Kroonen en Rijks-staven te verlaten, en de arme kap van *S. Franciscus* aen te gorden. Voors is het koor van de Kerk in het

jaer

jaer 1601. vernieuwt door den Alderuitstekensten *Biscia*; en in 't jaer 1603. vermeerderde *Alexander Viperesco* edel Romein het Klooster met een bequaem siek-huis: en eindelijk nam hy dat kleed ook aen. In dese Kerk is 't lichaem van de *S. Lodovica Matthei*, Roomsche Vrouw.

Hier worden eindelijk op den dach van *S. Franciscus* eenige arme dochters nitgehouwelijkt, van wegen een ergraef by *Bernardina de Rustici* Roomsche Vrouw in 't jaer 1544. daer aen gelaten, stellende tot uitvoerders der selfder de twee Geselschappen, des *Salvators aen de heilige Trappen*, en der *Confalones*.

Het vierkant van *Christus* aen het graf, op den autaer der *Matthei*, is van *Caraccioli* geschildert.

En om dat onder Paus *Paulus de 5.* de Wijk van *Over den Tyber* uitnemende verheerlijkt is, heeft men daer aen de voor-gevel van de Kerk dit opschrift.

PAULO V. PONT. OPT. MAX.
Quod Vrbem augustissimis templis,
& ædificijs illustrauerit,
Trastyberinam regionem vberrimis
riuis ex agro Brachiano
supra Ianiculum ductis
irrigauerit,
noxijs olerum hortis in pomaria,
domosq; distributis
Cælo salubritatem reddiderit,
priuatorumq; censum auxerit:

vijs

vijs quà apertis, quà amplificatis, directisque
insignia SS. Benedicti, & Franciſci
monaſteria,
portamque Portuenſem in nobiliorem
proſpectum dederit,
expedito vtroque Fabritij pontis aditu,
& ſcalis ad Tiberis alueum deductis
ciuium, peregrinorum, nautarum
commodis conſuluerit
S. P. Q. R.
publicis ad Deum votis, atque muneribus
felicitatem precatur,
Paulo Alberino
Tiberio Annibaldenſi di Molaria } Coſſ.
Paulo Bruno.
Ludovico Gabrielio Cap. Reg. Priore
Alexandro Muto
Laurentio Alterio } Add. Curr. MDCXI.

't Welk in onſe tael dus luid: *Aen Paus Paulus de 5. om dat hy de Stad met ſeer koſtelijke Tempelen, en gebouwen verheerlijkt heeft; d'Over-Tyberſche Wijk met overvloedige ſprink-aderen, uit het Bracciaenſche Veld boven den Janiculus gebragt bevochtigt; met de ſchadelijke kruid-hoven in boomgaerden en huiſen verdeelt, de geſonde lucht weder gegeven; en 't inkomen der gemeene lieden vermeerdert heeft, met het openen, opruimen, en recht maken der wegen, de voortreffelijke Kloſteren van S.S. Benedictus, en Franciſcus, met de Portuenſiſche Poort treffelijker aenſien doende krijgen,*

beide

*beide de toegangen op Fabricius Brug bequamer gemaekt, en trappen tot in den Tyber leggende het gemak der borgeren, vremdelingen, en schippers versorgt heeft; wilt den Raed, en 't Volk van Romen met algemeene begeerten en plichten tot Godt eeuwige voorspoed wenschen, als Paulus Alberinus, Tiberius Annibaldensis de Molaria, en Paulus Bruno, Borgemeesteren, Ludovicus Gabrielius eerste Hooftman des Paleis, en Alexander Mutus met Laurentius Alterius, Adelijke Bouwmeesters waren, in 't jaer 1611.*

En hier rontom stonden in oude tijden, soo *Maclianus* seit, de seer heerlijke Bad-stoven van Keiser *Aurelianus*, en 't gebouw der selfder sal men sien in 't verhael van *S. Grisogonus*.

---

## *Van de H. Maria des Hofs.* 10.

VAn hoe grooten moed, en kloekheit d'Oude Romeinen in de oorlogen geweest hebben, gelijk wy aen d'ander zijde des *Tybers* in *Horatius Coeles* by de Kapel van *S. Lasarus* sullen sien; soo is hier nu dat aen dese zijde van *C. Mutius* mede vertoont, die tot heil van sijn Vaderland een daed bedreef alle menschelijk geloofte boven gaende, gelijk in 't Oude Romen geseit is.

In dese Velden *Quinii* genoemt, was een hof met muuren omsloten, en aen d'een zijde sag men, na gewoonte, in 't jaer 1488, een beeld geschildert, van die wy met den by-naem des Ge-

Gesloten Hofs begroeten ; uit yver tot welke eenige godtvruchtige personen bewogen , aen de selfde een Kapel stichteden , die tot het jaer 1495. daer noch gestaen heeft , waer in een Geselschap gemaekt is geworden met den toe-naem der *H. Maria des Hofs.* Naderhand gaven sy een begin aen dit soo groot en schoon gebouw, dat nevens andere bedrijven des Gebroederschaps , seer wel gehouden en bedient wort , met gesang, Orgelen , en prachtige vercierselen. Sy zijn gekleet met blaeuwe kappen waer op het Beeld is der Lieve Vrouw , welke tusschen twee pijn-boomen haer kindeken in de armen houd. Sy vyeren de Hoog-tijt van haer heilige geboortens dach , en hebben benevens de Kerk daer-en-boven noch een Kapelleken.

Op den 8. Junij komen de Musikanten van *Romen* dese Kerk vereeren, daer een hooge Misse singende door beloste aen de alderheiligste Maget in 't jaer 1584. gedaen , op dat sy haer uit een groot gevaer van schipbreuk te lijden verlossen sou, in 't welk sy gerochten, gaende door last van *Gregorius de* 13. na *Hostien*, om de Gesanten der Japponnesers met haer gesang te ontmoeten, wanneer sy haer onderdanigheit aen den Apostelijken Stoel quamen bewijsen.

Na 't bouwen van dese Kerk, gaf 't voorseide Geselschap het begin aen een gasthuis daer aen vervoegt , voor de sieken der verscheide konsten, die in weinige maenden met milde aelmoessen 't opmaken van dit voornoemde gasthuis hielpen bevorderen , 't welk de Banket-bakkers in het

jaer

jaer 1616. met een schoon gebouw vermeerderden.

## *Van de H H. Veertig Martelaren.* 11.

ONder Keiser *Licinius*, en *Agricolaus* Oversten in *Sebasten* een Stad in *Armenien*, wierd d'onverwinnelijke kloekheit en stantvastigheit van 40. Martelaren ondervonden, welke na lange gevangenis, en sware quellingen, met steenen de monden gevult, daer na in 't kouwste van het jaer gedwongen wierden in water te gaen dat toegevrosen was, waer sy dusdanigen gebed deden: *Heere wy zijn veertig in desen aensicot gekomen, maek ook dat wy veertig met overwinning mogen bekroont worden.*

Nu onder de Kerken, die aen 't Geselschap van de *H. Maria over den Tyber* behoorden, dese tegenwoordige ook geweest zijnde, wierd sy aen het *Confalonisch* Geselschap vry gegeven, gelijk als ook van eenige andere gedaen is in het begin harer stichting, van welke gesproken sal worden met de gebede-plaets des selfden Geselschaps, onder den naem der Heiligen *Petrus* en *Paulus*. Daer na in 't jaer 1608. dese Kerk staende om te vallen, wierd sy door 't voorseide Geselschap afgebroken, 't welk daer het Martelaerschap van dese veertig Santen deed uitschilderen, en op den dach van haer hoogtijt, welke koomt op den 9. Maert, deelen sy aelmoessen uit van brood en boonen.

*Van*

## *Van de Santen Cosmus en Damianus, nu S. Cosmato geseit.* 12.

GElijk het door de Faem voor vast gehouden wort, dat *S. Benedictus* van *Norrien* tot *Romen* gekomen, woonde daer noch een van sijn Kerken staet, ontrent de brug van *S. Bartolomeus* op 't Eiland; soo schijnt het ook dat hy daer veel goederen besat, welke haer uit-strekten tot aen de brug van de *H. Maria*, als mede tot aen de Kerk van *S. Franciscus*, waer sijn Moniken een gasthuis voor de Pellegrims hadden; gelijk ook hier haer klooster stont, welkers Abt een van de selfde was, die de Paus in sijn Pauselijke Missen diende.

En om dat de Moniken van desen grooten Patriarch *S. Benedictus* noit nijdig waren over ander geregelde Ordens, die Godt doorgaens in sijn Kerk stichte, maer selfs die begunstigden met soo grooten misdadigheit, dat sy hem haer eigene plaetsen inruimden; en gelijk sy deden met *S. Nilus* aen de Kerk van *S. Pantaleon op de Bergen*, soo deden sy insgelijks met *S. Franciscus*; als in haer naest gelegen Kerk geseit is, hy het Gasthuis voor hem behoudende, en 't tegenwoordig klooster aen de Nonnen latende.

De Nonnen hervormden hen in 't jaer 1450. onder de beleiding van twee Nonnen die uit het klooster van *S. Lucia* van *Fuligni* quamen, d'eene de *S. Serafina*, en d'andere de *S. Teodora* geheeten, beide in *Romen* geboren.

Om-

Ontrent de selfde tijt wierd dit klooster van *Sixtus de* 4. vermaekt, om dat hy selfs ook van *S. Franciscus* orden geweest had. En hier rontom waren in oude tijden de Scheeps-vecht-plaets, en de Hoven van *Cæsar*, gelijk *Marlianus* verhaelt, welke *Augustus* naderhand met het *Alsietins* water vercierde, en vruchtbaer maekte: en met het selfde bevochtigde hy ook al de andere Hoven, die in *Trastevere* gevonden wierden.

## *Van S. Calistus.* 13.

S. *Calistus* was voor desen gelijk verlaten; maer soo ras als de Moniken des Patriarchs *S. Benedictus* dien besoeten hebben, zijn sy niet te kort gebleven in haer edel gemoed te doen blinken, vercierende den selfden seer heerlijk ter eeren van soo grooten Paus, en van soo doorluchtigen plaets, in welke vele van *S. Calistus* gedoopt wierden: eindelijk wierd hy na veel vervolgens door 't bevel van Keiser *Alexander* met een steen om sijn hals in de Put gesmeten, het welk men tegenwoordig afgebeeld siet in de *H. Maria over den Tyber*, en de put wort selfs in die plaets noch bewaert.

Nu of wel schoon de geheugenis van dese heilige plaets soo oud zy, nochtans vind men niet dat sy vermaekt is als alleen van *S. Gregorius de* 3. in 't jaer 741. en 't schijnt dat daer, tot op onse tijden, eer de gedaente van een kapel als van een Kerk is

ge-

geweest, de voorseide put buiten in de lucht staende aen een zijde van de Kerk.

*Paulus de 5.* naderhand een vlakte gemaekt hebbende, van de woning die de Paters *Benedictinen* op den Hengsten-berg besaten, om het Pausselijk Paleis in 't vierkant te leggen, gaf hy haer tot vergelding dese Kerk, met de woning daer aen hoorende; en by die gelegentheit hebben de Paters die van de grond-vestingen af vernieuwt onder een grooter en schoonder gestalte, de voorseide put met een Kapel daer in besluitende, van welkers water vele met Godtsdienstigen yver drinken. De Kerk volmaekt zijnde, sloegen sy de hand, aen 't gebouw des Kloosters schoonder en prachtiger op te trekken.

*Paulus de 5.* groot vermaek in dese nieuwe verciering vindende, gaf aen die Kerk weder den ouden eer-naem die *Calistus de 3.* daer aen gegeven had; en daer voor wierden twee lange straten geopent, d'eene leid door een rechten weg tot de Kerk van *S. Franciscus*, d'andere na de *Portiuenstsche Poort*, en van daer keert men ook weder door een andere na de Kerk van *S. Franciscus.*

Die hier gesseten zijn noemt men de swarte Moniken, tot onderscheid van d'andere, die verscheiden verwen namen, sommige in 't boven, sommige in 't onderkleed, maer dese hebben beide de deelen van haer kleedingen geheel swart; de voornoemde hebben seer wijde mouwen, en dit is het eigenste kleed van *S. Benedictus*, en was in die tijden alle de Geestelijke personen gemeen, gelijk haer oude beeltenissen vertoonen. Dese swar-

H. Maria Over den Tyber.

Swarte Moniken wierden genoemt van den *Berg Cassino*, en mede van *S. Justina van Padoua*, waer sy door middel van *Lodovico Balbo* Venetiaen in 't jaer 1410. een vergadering maekten, waer in de Moniken van dese Orden, toen al een weinig buiten spoor gegaen zijnde, weder gebragt wierden tot de oude gewoonten des kloosters van den *Berg Cassino*.

## *Van de Heilige Maria over den Tyber.* 14.

DAer nu dese Kerk is, was voormaels de Herberg van verdienſten, waer in door den Raed onderhoud gegeven wierd aen de krijgsknechten, voor haer leven lang, die of door ouderdom of door andere gebreken den krijg niet meer konden volgen.

Maer ontrent het jaer des Heeren 224. verſocht *S. Calistus* dese plaets van Keiſer *Alexander* de Chriſtenen toe genegen, en verkreeg die: en soo wierd de selfde toegeeigent aen de Sone Godts, en aen sijn alderheiligſte Moeder.

In dese plaets geschiede dat beroemt wonderwerk, als dat onder 't Rijk van *Augustus* een bron een gantschen dach niet dan olie uitgaf in 't derde jaer des voorseiden *Augustus*, gelijk by *Eusebius* geschreven wort. En of wel dit wonder-werk veel jaren voor de geboorte CHRISTI gebeurde, die in 't 42. jaer des voorseide Keisers geboren wierd; niet te min wort het algemeen geseit, dat het

een voorteeken was van de toekoomste CHRISTI, den gesalfden Konink over 't gantsche Al: en was een bewijs van de groote ontfermhertigheit, die CHRISTUS over de weereld moest brengen, door middel van de weldaed onser verlossing. En dierhalven worden van binnen boven de Poort, dese veersen gelesen:

*Dum tenet emeritus miles, sum magna Taberna;*
*Sed dum Virgo tenet me, major nuncupor & sum:*
*Tunc oleum fluo, signans magnificam pietatem*
*Christi nascentis, nunc trado petentibus ipsam.*

Welke dus konnen vertaelt worden.

*Als 't Krygs-volk uitgedient in my de rust genoot,*
*Hiet ik de groote Hut; nu van een Maegt besseten,*
*Heeft yder een met recht my Grooter komen heeten;*
*Toen was 't groot wonder dat mijn bron eens Oly goot*
*Tot teeken van het heil met Christus ons geboren,*
*Nu geef ik 't aen de geen die 't hebben uitverkoren.*

Onder 't Gebied van *Alexander* voorseit, 't getal der Christenen seer toenemende, verhief 'er tegen haer een wreede vervolging: en daer op quam, dat sy van dese plaets berooft wierden, en een goet deel van de selfde in een huis daer naest moesten vertrekken; waer *S. Calistus* ook, noch Paus gemartelt wierd. En dit huis is nu toegewijd aen *S. Calistus* voornoemt.

Van dit schoon vaendel, bestaende uit hondert en elf, t'samen met het martelaerschap gekroont op den 10. Mei. weet men niet waer haer lichamen ruften, behalven dat van *Calepodius*; en dit sal

wesen,

weſen, of om dat ſy van de Chriſtenen met *S. Calepodius* op 't kerkhof van *S. Pancraes* begraven, daer tot noch toe met veel andere verborgen gebleven zijn; of om dat *Ulpianus* verſtaen hebbende, dat het lichaem van *S. Calepodius* gevonden en eerlijk begraven was, ſoo veel te wege bragt, dat van d'andere geen geheugenis kon weſen; De Goddelijke rechtvaerdigheit vertoefde niet lang met *Ulpianus* over ſoo veel goddelooſheden te ſtraffen, hebbende de Keiſerlijke wacht hem deerlijk by nacht doot geſlagen.

Deſe Kerk wierd daer na met dit nieuw toedoen vereert, want *Simplicius* met acht-en-ſeſtig van ſijn geſlacht quam daer den heiligen doop ontfangen, en ten laeſten gaven ſy al, met *S. Palmatius* en ſijn huisgeſin, haer hooft om CHRISTUS wil; en *Ulpianus* beval dat ſy in verſcheide deelen van de Stad die heilige hoofden op ſtaken ſouden ſetten, om de Chriſtenen een affchrik te geven; en om dat in die gevangen te nemen, *S. Calepodius* ſeer geeert wierd, wierpen ſy hem, langs de ſtraten van *Romen* geſleept hebbende, ontrent het eiland in de rivier.

Deſe Kerk wierd in 't jaer 340. van haer grondveſten af vernieuwt van *S. Julius*, en hy richte daer ſchoone kolomnen op, welke tot nu toe daer noch ſtaen. In oude tijden had die den naem, nu van *S. Caliſtus*, nu van *S. Julius*, nu van de *H. Maria over den Tyber*, tegenwoordig niet als den laeſten behouden hebbende; en onder die der Cardinalen Prifteren is ſy de eerſte, van waer ſy plegen op te klimmen tot een der ſes Biſſchoppelijke.

*S. Gregorius de 2.* binnen *Romen* geboren, van een Benedictiner Monik Paus gemaekt in 't jaer 714. vernieuwde het dak en de muuren van dese Kerk, en deed die heel beschilderen met verscheide Beelden, en na dertig jaren voegde *Adrianus de 1.* daer twee andere kapellen by aen de zijden, en in 't jaer 827. bouwde *Gregorius de 4.* door de groote wonderwerken Godts in dese Kerk geschied, op dat sy wel mogt onderhouden worden, daer een klooster ter zijden aen; en gaf dat aen de geregelde Canoniken van *S. Augustinus*; en tot navolging van de *H. Maria de Grooter* maekte hy daer een Kapel van de Kribbe, en stelde op 't autaer een Beeld van de Lieve Vrouw, en verciersde die gants met silvere en goude platen, en veel kostelijke kleinoodien.

Het beliefde Godt daer na dat Paus *Innocentius de 2.* in 't jaer 1142. de scheuring van *S. Bernardus* wech genomen zijnde, welke *Anacletus de 2.* en na hem *Victor de 4.* tegen de H. Kerk hadden opgeheven, hy in bedenking nam aen dese Kerk te vervoegen dat deel, 't welk met het vertrek en 't Hoog autaer al het hoogste beslaet; daer aen de gedaente van een kruis gevende. En hier wierd hy naderhand begraven. In't delven van de grond gaf de aerde, ontrent de fontein der olie, in de hand gedrukt noch vettigheit uit: en dese Paus, om dat hy uit die Wijk was, voegde daer veel andere verciersels by, deed de vergader-plaets beschilderen, de grond met verscheide steenen bevloeren, en het hoog Autaer met kolomnen van porphyr omcingelen, om daer mede een hoog-

te

te van marmer te ondersteunen, en eindelijk hermaekte hy de Kapel der Kribbe. Dese Paus was van't huis der *Matthei*, eerst *Guidonia*, en daer na *Papareschi* geseit.

Na ses jaren Godt hem beloonende, wierd hy in dese Kerk begraven, en alleen het hooge Autaer ingewijd hebbende, vergaderde de Cardinael *Joannes* van 't selfde geslacht, al 't volk van dese Wijk, en baden *Innocentius de* 3. van 't Huis *Conti*, dat hy de selfde wilde inwijen: en hy quam daer op den 15. November des jaers 1203. en verrijkte die noch met iokomens en kostelijke geschenken. By soodanigen geval scheen het dat'er noch aflaten ontbraken, die *Calistus de* 2. daer by voegde in de Sondach na de hoogtijt van *S. Calistus*; en misschien was dat van de oude inwijding. Daer is nochtans ook een andere, insgelijks van den selfden *Calistus* op den eersten dach des jaers; maer de hoogtijt van donderdach na den tweeden Sondach in de Vasten is daer gestelt van de Paus *S. Gregorius*; by-genoemt de Groote; en de voornaemste feestdach van dese Kerk schijnt te wesen van 't Aenvaerden der offeranden die 't Roomsche Volk op sulken dach daer doen.

Dit deden de Roomsche Pausen tot een soo ouden gedachtenis van de aldergesegenste Maegt onse Lieve Vrou; en eenige Cardinalen, die tot haer by-naem hebbende, zijn de selfde nagevolgt: onder welke geweest is *Marcus Scitieus de Conti* van *Altaemps* in *Duitsland*, en neef van *Pius de* 4. uit sijn Suster, die daer een groote, schoone Kapel maekte, waer in hy 't voorseide Beeld van de Lieve

Vrouw ſtelde, welke van de Goedertierenheit wort geſeit; en daer in ſijn graf-ſtede verkieſende, wierd ſijn lichaem daer gebragt in 't jaer 1595. en voorts gaf *Gregorius de* 13. daer vryheden aen, voor de zielen der overledenen.

Hier-en-boven deed de Cardinael *Alexander de Medicis*, namaels *Leo de* 11. het Koor voltoien met uitnemende ſchilderen onder het hoog-verheven werk van Paus *Innocentius de* 2. De Cardinael *Julius Antonius Santorius* deed het verhemelſel vergulden, 't welk voor het Koor het hoogſte deel der Kerk beſchiet; maer in grootheit en ſchoonheit overtreft die van 't verdek in 't midden, gemaekt door den Cardinael *Pietro Aldobrandino*, die neef was van *Clemens de* 8. Voorts zijn onder 't ſelſde welffel van 't een en 't ander deel met behoorlijke over-een-koming venſteren geopent, welke grooter licht over heel de Kerk geven. En van duſdanigen heerlijkheit is 'er in de Heiligdoms plaets deſe ſeer waerdige gedachtenis.

PETRO CARD. ALDOBRANDIMO S.R.E. CAM.
Clementis VIII. Pont. Max. Fratris F.
qui ſua erga Mariam Genitricem
pietate Baſilicæ ſuis parietes
vetuſtate collabentes
reſtituit,
Tectum altius ſuſtulit,
Laqueari cælato, aurato exornavit.
Capitulum & Canocici
Optimo Patrono B. M. F. C.
ANNO CHR. MDCXX.

Waer

Waer uit wy verstaen, dat; *Het Kapittel en de Kanoniken aen haren seer goeden Overheer den Cardinael Petrus Aldobrandinus, der H. R. Kerks Kameraer, Paus Clemens de 8. broeders soon, die door sijn godtvruchtigheit ontrent de Moeder Maria, de wanden deser Hooft-kerk van ouderdom vervallende, herstelt, het dak hooger verheven, 't welfsel met hoog uitgewrocht en vergult werk verciert heeft, tot sijner gedachtenis dit hebben doen stellen, in't jaer des Heeren* 1620.

Onder 't gesag van dese Kerk staet *Calistus*, en en de geseide van *S. Calistus*, en de volgende van *S. Gillis*, en van de *S. S. Crispinus* en *Crispinianus* die eerst onder andere benamingen waren, gelijk wy van de selfde sullen sien; en voor de *Portuensche Poort* was daer een van *S. Jan*, en op den *Montorius* een aen de Engelen toegewijd. Nu zijn daer noch overig de Kerken van *S. Dorothea*, van de *S.S. Ruffina*, en *Secunda*, en van *S. Jan der Malva*, en daer van sullen wy op haer eigene plaetsen handelen.

Van dese zijn even noch eenige saken overig te seggen, om dat sy van een Geselschap zijnde, eer Paus *Gregorius de* 4. die tot een klooster-kerk voor de geseide geregelde Kanoniken maekte, den Opper-priester Cardinael over haer had, gelijk *S. Jan te Lateraen*, *S. Pieter op den Vatikaen*, de *H. Maria de Grooter*; maer men heeft niet konnen weten, wanneer de geregelde Kanoniken vertrokken, daer eenige Nonnen waren gekomen, die op 't jaer 1218. weder van daer zijn geweken.

Eindelijk in 't jaer 1564. de Cardinael *Joannes Morone* den naem van dese Kerk voerende, en wonende met sijn Hofin 't Paleis, dat daer aen gehecht was, nu aen 't klooster van *S. Calistus* ingelijst; beweegde een baerd-scheerder *Joannes Colli* genoemt, de Hovelingen des Cardinaels, en de Kanoniken van dese Kerk om een Geselschap des Heiligen Sacraments te maken, op dat het behoorlijk in de Kerk sou onderhouden, en aensienlijk tot de sieken der Procchie gedragen worden: maer dit eenigsins verkoelt zijnde, wierd het in 't jaer 1578. vernieuwt, en van't Kapittel deser Kanoniken, verkregen sy de kapel des Cardinaels *Altaemps*. Sy dragen witte kappen, en tot haer Velt-teeken maken sy een autaerken met het Sacrament binnen een huisken in 't midden van twee ontsteken kandelaren, en twee gebroeders, die op haer knien dat aenbidden. Sy houden den ommegank van soo hoogen Sacrament op de Sondach tusschen de *Octave* van des selfs hoogtijt. En eindelijk is hier ingebragt het wonder-werkend Beeld der Lieve Vrouw ten tijden van Paus *Urbanus de* 8. daer ontrent gevonden, voor 't welk de Heer *Cecchini*, nu Cardinael, een schoone Kapel heeft doen maken. Dit roemruchtig Beeld wort genoemt, de Lieve Vrouw van de straet *Cupa*, om dat het gekomen is uit een gebroke straet naest aen de Poort van *S. Pancraes*, welke soo genoemt was, eer sy gesloten wierd.

Hier uit willen veel afnemen, dat de eerste Kerk, den waren Godts-dienst binnen *Romen* toe-

ge-

geeigent onder den naem van sijn alderheiligste Moeder, dese der *H. Maria over den Tyber* is geweest. Sy wierd van *S. S. Cecilia*, en *Francisca* Roomsche Vrouwen in hare tijden menigmael besocht: en van wegen haer groote voordeelen, met recht ook een Hooft-kerk genoemt.

De Hemel-vaert, die men boven in 't gewelfsel siet, is van *Domenichins* geschildert; en de voorhang, en de gevel met uitgehouwen werk, is de konst des Godtsdienstigen *Pietro Cavellino*. Dese Kerk en haer Poort wierd in 't heilig jaer van 1625. gestelt om van 't volk besocht te worden, in plaets van de Kerk, en de heilige Poort des Heligen *Paulus*, daer men niet vryelijk kon na toe gaen, den handel buiten *Romen* verboden zijnde uit achterdocht van de Pest, die in *Italien* was; en dierhalven is daer dese gedachtenis.

URBANUS VIII. PONT. MAX.
Quod Trigemina Porta pestilentiæ metu clausa
in Basilicæ D. Pauli locum,
Templum hoc, Portamque eius mediam
Magnam Anni sacri partem
Substituerit
Canonici memores Beneficii
Posuere
anno jubilei
MDCXXV.

Waer uit wy verstaen konnen, *dat Paus Urbanus de 8. toen de Drievoudige Poort door vrees van de*

*peſt geſloten was, deſen Tempel met de middelſte poort, een groot deel des heiligen jaers, in de plaets van de Hooftkerk des H. Paulus geſtelt hebbende, de Kanoniken die weldaed gedachtig hem dit ter eeren willen ſtellen, in't jubel-jaer* 1625.

De fontein op die plaets ſeggen ſy van Paus *Adrianus de* 1. gemaekt te zijn, die (gelijk wy geſchreven hebben) de Alſietinſche water-loopen hermaekte, en de ſelfde weder tot *Romen* leide; hoewel men in *Albertini* leeſt: *Daer is ook een marmeren fontein by de Kerk der H. Maria over den Tyber, eerſt by de Cardinael Lupes gemaekt, gelijk de ingehouwe ſchriften dat doen blijken; en als hy gedroogt was, heeft den eerwaerdigen Marcus Vigerius van Saonien een ſeer gelcert man Cardinael van den ſelfden by-naem, die weder in ſijn eerſten ſtant gebragt.* Naderhand hermaekte *Alexander de* 6. die noch beter; en *Clemens de* 8. vercierde dit met een aerdig beſtek: maer by gebrek van water is ſy verlaten gebleven, en begint te vervallen.

## *Van S. Gillis.* 15.

DEſe Kerk vereenigt zijnde onder den naem van *S. Laurens* met het Kapittel der voorgaende *H. Maria*, wierd by dat Kapittel aen *Agoſtino Lancilotto* in 't jaer 1610. toegeſtaen de ſelfde te vernieuwen, die haer aen den Abt *S. Gillis* toeeigende.

In

In verloop van tijt wierden andere bewogen daer een klooſter van Nonnen te ſtichten ; waer over *Agoſtino* ſich verheugende een goet deel van ſijn goederen aen de ſelfde maekte. Deſe Nonnen zijn een koſtelijke vrucht van de menigte die de Barrevoetſe Karmeliten in de Over-Tyberſche Wijk verſamelen.

*Franceſca Mazziotti* hebbende daer na aen deſe plaets al haer beſittingen gegeven, wierd die tot een Klooſter opgericht met toeſtemming van *Paulus de 5.* in 't jaer 1610. den 20. Junij ; en daeren-boven nam ook de Weduwe *Mazziotti* het kleed van al die daer in waren, en tot beſtiering van die alle, quamen twee in de ſelfde Orden ingewijde, genomen uit het klooſter van *S. Joſeph boven de Huſen.*

## *Van de H. Maria op den Berg Karmel.* 16.

DEſe Kerk was eerſt een Procchie *S. Biagius* toegewijd, en daer na is ſy onder d'aenroeping van de *S. S. Criſpinus*, en *Criſpinianus* aen de geſchoeide gegeven ; maer nu wierd ſy in 't jaer 1630. onder *Urbanus de 8.* vervoegt aen 't voorſeide klooſter van de Barrevoetſe Karmeliten, en wort de *H. Maria op den Karmel* geheeten.

## *Van de H. Maria der Trappen.* 17.

ONtrent het jaer des Heeren 1592. onder sekere huisingen des kloosters van *S. Klara*, was een, dat onder een trap een Beeld had van de Maget *Maria*, 't welk niet lijdende in soo onbehoorlijken plaets te staen, begon met veel wonder-werken en genaden uit te munten: waer door de Cardinael van *Como*, en andere bewogen wierden daer dese soo schoone Kerk te bouwen.

En op dat sy wel onderhouden mogt worden van eenige yverige Orden tot de alderheiligste Maget, heeft sy de moeit genomen van selfs uit *Spaenjen* te roepen die van de *H. Maria der Hervormde Karmen*, van *S. Teresia van Jesus*: en de oirsaek van die uit soo verre gelegen plaetsen te doen komen in 't jaer 1596. was de koomst des voorsorgers van die Orden, Broeders *Ioannes van S. Hieronimus*, die met hem bragt Broeder *Pieter van de Moeder Godts*, die groote gaven in 't prediken had, met kracht van geest, geleertheit, heiligheit, en yver der zielen.

Door toedoen van desen goeden Godts dienaer wierd *Clemens de* 8. bewogen, binnen *Romen* ook de Paters Barrevoetse Karmeliten te willen hebben, en gaf last aen de Cardinael van *Como*, te sien in wat deel van de Stad meest geestelijke hulp gebrek was; en't Over-tyberse geoirdeelt wordende, dacht hem de tegenwoordige Kerk seer bequaem te komen, waer van sy de besitting

namen in 't jaer 1597. op den dach der Suivering, en met hulp van godtvruchtige persónen, en die haer toegenegen waren, wierden sy ontlast van de rente die sy betaelden aen 't klooster van *S. Clara*, en vergrooten en verbeterden 't gebouw van de Kerk, en vermaekten dat klooster weer uit de grond op; sy nemen acht op de saligheit der Zielen door wegen van de Sacramenten en van 't Woord Godts. En aen de autaren zijn schoone vierkante schilderien; onder andere die aen den doorgank van de Maget *Maria*, door de hand van *Karel Saraſinus* Venetiaen, in de Kapel. Het werk van *Laertius Cherubinus* des Straf-eischers voorspraek is seer beroemt, die daer begraven ligt.

## *Van S. Dorothea.* 18.

ONder de Kerken, die wy sullen onderworpen seggen aen de begeselschapte van de *H. Maria* over den Tyber, was dese met de bynaem van *S. Silvester*, of om dat hy die gebouwt heeft, of om dat hy die inwijde. En aen de *Confessie* voor 't Hoog autaer kan men noch haer oudheit kennen, en misschien dat sy eerst van *S. Dorothea* geseit wierd, na dat haer lichaem daer in gebragt was, gelijk een opschrift noch vertoont boven de gemelde *Confessie*, welke van ouds in de Kerken gemaekt wierden, om de lihamen der Heiligen daer in te stellen: en of daer wel 't jaer ontbreekt, soo sal ook noch dikwils geseit worden, dat diergelijke overvoeringen heimelijk geschieden.

*Gira-*

*Giralamo Pasio* Opsiender zijnde over dese Kerk (welke een Procchie naest aen de Settignaensche Poort is, maekte in 't Heilig jaer van 1500. daer een werk dat groote eere waerdig was, tot bewaring der gedachtenis van *S. Pieter*; offschoon weinige dat weten, en aengemerkt hebben. Daer stont een andere naest aen dese Kerk op *Montorius*, waer *S. Pieter* gekruisight was, aen de Engelen toegewijd; om dat sy daer op een steen geknielt hadden, wanneer *S. Pieter* aen dat hout wierd opgehangen, latende haer knien daer ingedrukt; naderhand die Kerk der Engelen door ouderdom vervallen zijnde, deed de voorseide Opsiender die steen hier in brengen, en in de muur metsen aen de zijde des Evangeliums.

## *Van S. Jan der Malva.* 19.

VAn de Procchie Kerken die onder 't gesag der *H. Maria over den Tyber* staen, is ook dese met den by-naem van *Mica aurea:* welke woorden het gemeene volk niet verstaende, als Latin zijnde, heeft het die verdorven en verkeert in een ander heel van de sin afdwalende, en is der *Malva.*

Uit dese twee woorden dan, *Mica Aurea*, mogen wy verstaen, dat in oude tijden in dese Kerk op *S. Jan Babtisten* dach seker stuk gout door een godtvruchtige erf-gave wierd opgedragen.

Hier ontrent is de Brug voormaels van *Aurelius* of *Janiculus*, en nu na Paus *Sixtus* genaemt, die

die haer in desen stant heeft gebragt, met twee opschriften; het een aen d'een zijde;

MCCCCLXXV.
Qui transis, Sixti IV. beneficio,
Deum roga, ut Pontificem optimum Maximum diu nobis salvet, ac sospitet benevale, quisquis es, ubi hæc præcatus
FUERIS.

't Welck ons seit; *In't jaer 1475. gy die door de weldaed van Sixtus de 4. hier moogt over gaen, Bid Godt, dat hy ons den beesten hoogsten Paus lang wil bewaren, en gelukkig laten blijven. Vaer wel, wie gy zijt, als gy dit gebeden hebt.*

En 't ander aen d'ander zijde:

SIXTUS IV. PONT. MAX.
ad utilitatem P. R. peregrinæque multitudinis ad jubilum venturæ pontem
hunc quem merito ruptum vocaverant, a fundamentis magna cura, & impensa restituit, Sixtumque suo nomine appelari
VOLUIT.

't Welk by ons is: *Paus Sixtus de 4. heeft tot nuttigheit des Roomschen volks, en de vremde menigte die tot het Jubilé sal komen, dese brug, welken sy te recht gebroken noemden, uit de grond op met groote sorg en kosten herstelt, en dien na sijn naem doen noemen.*

## *Van S. Apollonia.* 20.

DEse Kerk wierd gebouwt in't jaer 1582. en in't 1584. ingewijd, op den 12. van Mei: en na dat men van dese Nonnen gehoort heeft, vergaderde voor het jaer 1300. een edele Roomsche Jonkvrouw *Paluzza Pierleoni* hier haer huis hebbende, daer noch eenige andere jonkvrouwen in van de selfde wil en godtvruchtigheit; welke onder den regel der derde Orden van *S. Franciscus* daer in volherdeden tot op 't Pausdom van *Pius de 5.* die hen daer na bragt tot het sluyten, en volkomene verbintenis.

---

## *Van S. Margriete.* 21.

DE Nonnen die hier zijn, hadden het selfde begin, als die van *S. Apollonia*, en hebben de selfde Orden: maer dese weten den naem niet van de Roomsche jonkvrouw haer stichtersse. Alleen vind men, dat dese stichting veel ouder is, om dat sy haren aenvang namen onder *Nicolaes de 4.* gelijk sy bevestigen op het jaer 1288. geschied te zijn. Daer na besorgende dat dese haer ook souden opsluiten, bouwde *Julia Collona* haer dese Kerk met het klooster in't jaer 1564. en eerst aen *S. Elisabeth* Koningin van *Hungarien* toegeheiligt zijnde, welke mede van de derde Orden was, behaegde 't de nieuwe stichtersse dien naem in desen van *S. Margriete* te veranderen.

*Van*

## *Van de S. S. Ruffina en Secunda.* 22.

UIt het geen wy ontrent de andere Kerk van deſe Santinnen onder de Wijk der Bergen ſeggen ſullen, kan men afnemen dat ſy hier haer eigen huis hadden, met een bad, na de gewoonte der edele Romeinen, gelijk wy aen de Kerk van *S. Prudentiana* ſullen ſien, als ook aen de naeſte van *S. Cecilia*; welke, gelijk ſy gedoemt wierd daer in 't heet water verſmoort te worden, ſoo gebeurde 't deſe twee Heilige Maegden mede; doch acht-en-twintig jaren na *S. Cecilia* dewijl die in 't jaer 232. en deſe in 't jaer 260. geleden hebben.

't Kapittel der Heilige *Maria* over den Tyber ſtont deſe Kerk toe, mits behoorlijke erkentenis in 't jaer 1600. aen eenige uitheemſche jufferen, verſamelt om gelijkelijk te leven, die met aelmoeſſen van vrome lieden de ſelfde vermaekt, en een bequame woonplaets daer by geſtelt hebben.

## *Van S. Chriſogonus.* 32.

DE daden van deſen heiligen Martelaer, om verknocht te zijn aen die van *S. Anaſtaſia*, worden tot op haer Kerk bewaert; en daer in ſullen wy verhalen de herſtellingen gedaen by de Pauſen, en Cardinalen, die den naem daer van voerden, om dat ſy een is van die, welke na de ver-

vervolgingen gemaekt wierden ten tijden van *S. Silvester.*

*S. Gregorius de* 3. dan, die in het jaer 731. den Stoel besat, dese Kerk in gevaer zijnde om van ouderdom neer te vallen, maekte boven die te herstellen daer noch een klooster voor Moniken by, en besette haer goede inkoomsten; en of wel *Anastasius* voorby ging de Orden deser Moniken te noemen, niet-te-min *Leo Isauricus* toen in 't Ooften de Monniken vervolgende, die niet wilde, dat sy de Beelden der Heiligen souden eeren, en sy hem de meeste wederstant doende, waren gedrongen te vluchten, en veel na *Romen* komende, wierden van de Pausen gunstelijk ontfangen, als *S. Pasqualis* de 1. in *S. Prassede* op de Bergen, *S Paulus* eerst in *S. Silvester* op 't Marsische Veld beweesen hebben; soo kan men ook gelooven dat *S. Gregorius de* 3. hier deed, voornamelijk als hy tegen over *S. Gregorius* een ander maekte onder den naem van *S. Agata.*

Dese Kerk wierd nieuw vermaekt in het jaer 1125. door den Cardinael *Joannes da Crema*, en heiligde daer een gebeden-plaets aen, misschien om in koude tijden voor Koor te dienen, de Kerk geweldig groot zijnde. De by-naem *da Crema* vertoont, dat dese Cardinael van eenige geregelde Orden was; *Pasqualis de* 2. van *Clunny* had hem Cardinael gemaekt. 't Is seker dat de Cardinael *da Crema* grootmoedig, en kloek was, dewijl hy *Bordinus* als Paus opgeworpen tegen *Gelasius de* 2. in *Sutri* gevangen nam, hem na *Romen* bragt, en aen *Calistus de* 2. aenbood in 't jaer 1121. Naderhand

hand onder Paus *Honorius de* 2. de Cardinael *da Crema* sijn Gesant gemaekt, trok hy na *Engeland* en *Schotland*; welke toen de Paus van Romen voor Stadhouder Christi erkennende, herstelde de Cardinael daer de Geestelijkheit, die een quaden weg namen, door veel Kerkvergaderingen die hy daer houden deed.

Eindelijk in 't jaer 1480. hadden de Broeders Karmeliten dese Kerk in. Eer dat *Paulus de* 5. van desen naem tot het Pausdom opklom, verkreeg hy in 't jaer 1601. dat het Roomsche volk daer aen jaerlijks een kelk souden opofferen gelijk sy aen veel andere Kerken van *Romen* doen. Naderhand maekte de Cardinael *Scipio Borgheſe* sijn Neef, den naem daer van voerende, in het jaer 1620. daer een seer schoon verguld gewelfsel aen; en seer duister zijnde, maekte hy de selfde licht, in de zijde behoorlijker wijse eenige vensteren openende.

Waer van men boven de grootste poort binnen in de Kerk dit opschrift leest.

ÆDEM HANC DIVO CHRISOGONO SACRAM
à Gregorio. III. an. dom. DCXXXI. reparatam,
à Card. Cremensi an. MCXXV. refectam,
post quingentos annos vetustate
collabentem
Scipio Card. Burgheſius
maior Pœnitiarius
suum, & auunculi Pauli V.
non dum ad Pontificatum euecti
titulum instaurauit, ornauitque
ANNO DOMINI MDCXXIII.

't welk

Het welk te seggen is; *Dese Kerk den vergoden Chrisogonus toegeheiligt, van Gregorius de 3. in't jaer ons Heeren 631. vermaekt, van de Cardinael da Crema in 't jaer 1125. herstelt, na vijf hondert jaren van oudheit vervallende, heeft de Cardinael Scipio Borgese Opperste Biegtvadet, sijn, en sijn Ooms Paulus de 5. by-naem eer hy tot het Pausdom verheven was, opgebouwt en versiert, in 't jaer onses Heeren 1623.*

De Lieve Vrouw die in't verwelfsel geschildert staet, is een werk van den Ridder *Gioseppe d'Arpino*; en *S. Chrisogonus* boven 't midden van de Kerk, is een schildery van den Ridder *da Cento*.

Boven den eer-naem die sy heeft van Cardinaelsche, en Procchie, zijn daer seven autaren met verscheiden aflaten, gelijk in sommige van de seven kerken; en het schijnt dat de Pausen daer even soo veel autaren gestelt hebben tot vertroosting der gener die of door siekten, of door ouderdom de seven kerken niet konnen besoeken.

Dese Kerk heeft het hooft en een hand van *S. Chrisogonus*: en daer in is een Gebroederschap van de *H. Maria van Karmel*, 't welk in 't jaer 1543. vereenigt wierd met een ander des Alderheiligsten Sacraments toenmaels hier ingestelt, en sy hebben haer kapel voor de kerk. Sy houwelijkken somtijts eenige arme dochters uit op den derden Sondach van Julius, om den eigen Feestdach des Geselschap van *Karmel* te weten, waer van wy noch de reden niet hebben konnen weten. Sy zijn gekleed in witte kappen met een bruin-roode lap. Hier is begraven de seer geleerde *Girolamo* Cardi-

nael

nael *Alexandro* den naem voerende van dese kerk.

De kolomnen, en de marmeren, met welke de voorseide Kerk was gebouwt, wierden genomen uit de Bad-stoven van *Severus Afrikaen*, die daer rontom prachtig gebouwt waren, en in *Marlianus* kan men daer van lesen.

Zijnde de plaets over den *Tyber* door de warmte van de lucht recht bequaem voor Bad-stoven, soo richte noch *Aureliaen* de sijne daer in op, gelijk te voren in de kerk van *S. Franciscus* aengewesen is.

## *Van S. Agata.* 24.

OF wel dese Santinne van *Sicilien* was, niet te min is haer gedachtenis binnen *Romen* seer oud, gelijk men in haer andere kerk van *Suburra* sal sien. Daer dese kerk staet, had *S. Gregorius de* 2. sijn vaderlijk huis, en in't jaer 717. Paus geworden maekte hy dat tot een kerk. By dese kerk met kostelijke geschenken verciert, stichte hy een kloosster van Moniken, tot het welke sijn huis sich ook uitstrekte.

Tot hoe lang de Moniken hier gebleven zijn konnen wy niet vinden, om dat die kerk nu al over veel jaren tot slechten staet gekomen was, aen de naeste kerk van *S. Chrisogonus* vereenigt zijnde, gaf *Clemens de* 8. in 't jaer 1596. met verbintenis der Procchie die aen 't Geselschap der Christelijke Leere.

Dit Geselschap had sijn begin binnen *Romen* op het jaer 1569. door middel van een Milaneser, *Marco Sadi* genaemt, die met andere godtsdienstige personen, hen begonnen in *Apollinaris* t'samen te voegen, en op den Feest-dae gingen sy door

al

al de Procchien van *Romen*, hen oeffenende in dit werk van soo grooten voordeel en noodsakelijkheit; naderhand verselden haer noch andere daer in, onder welke eenige geletterde Priesteren zijnde, soo maekten sy dit Geselschap; levende, en kleedende hen gelijk andere geregelde klerken, maer doen geen opentlijke belijdenis.

## *Van S. Bonosa.* 25.

ONder de Roomsche Maegden, die beroemt zijn, soo door heiligheit des levens, als door kloekheit des gemoeds om ons geloove te belijden, heeft *S. Bonosa* een geweest.

d'Opsiender van dese Kerk, willende in't jaer 1480. het hoog Autaer vermaken, vond daer veel overblijfselen, en onder andere die van *S. Bonosa*. Tegenwoordig is de Procchie met de Kerk aen de volgende vereenigt.

In't jaer 1604. heeft eindelijk de Opsiender van dese Kerk *Artedeno Roncone* van *Siena* seer veel daer aen verdient, hebbende het dak doen vermaken, en de muuren beschilderen: anders hebben wy van dese soo oude gedachtenis niets konnen vinden.

Van

## *Van S. Salvator des Raet-huis. 26.*

De Raedhuiſen, die de Oude *Curiæ* noemden, en van welke by de Heiligen *Joannes* en *Paulus* geſproken ſal worden, wierden namaels *Corte* genoemt; plaetſen zijnde, waer in van alle ſaken recht gehouden wierd, en in 't begin was'er een eenig genoeg: maer daer na de Stad dagelijks ſeer toenemende, ſtelden ſy in elke Wijk een Raed-huis; en men meent dat ten tijden der Heidenen hier een is geweeſt, en miſſchien dat ſelfde 'twelk de Oudheitskenners *Anſilins Richthank* noemen. Waer van onder de Kerk, die de Nonnen des Spiegel-torens om hoog gebouwt hebben, een was de *Heilige Maria des Raea-huis* genoemt.

Men kan deſe oudheit afnemen, en uit haer geſtalte, en uit de biegt-plaets voor 't Autaer, en uit de ſchilderien daer rond om.

In welkers voorhang uitgebeeld is 'tMartelaerſchap van *S. Pigmenius* Prieſter, onder den naem van Herder, die van de *Heilige* of wel *Sublicius Brug* in den *Tyber* geſmeten wierd; en ſy ſeggen dat hier een deel van ſijn lichaem is. Hy was voormaels een vroom en godvruchtig leermeeſter van den grouwelijken verloochenaer *Julianus*, wiens leelijke beeltenis deſe is.

*Van*

## *Van S. Edmond Konink.* 27.

ENgeland heeft twee Koningen van desen naem gehad. Een van die was soo mild in aelmoessen te geven, dat de *H. Joannes* Evangelist, tot wien hy grooten yver had, hem in onbekent gewaed die komende aftе eisschen, en de Konink op die tijt geen gelt hebbende, hy een kostelijken Ring van sijn hand trok, en hem gunstig den selfden gaf; maer de Heilige Evangelist vertoefde niet sich terstond te openbaren, hem den Ring weder gevende. Doch 't was een vremd geval, dat Godt in sijn doot liet geschieden. Hy hebbende een moorder tot de galg gedoemt, was die

die soo stout en roekeloos, dat hy, na ontvloden te zijn, sich verkleed hebbende, weder aen de tafel onder de Hovelingen des selfden Koninks quam, en de Konink hem ontdekt hebbende vatte dien by den haire; maer de moorder wierp hem daer neer, en stak hem in de zijde met een poingaert, en doode hem: dierhalven hy om de rechtvaerdigheit gestorven zijnde, soo wort hy te recht als Heilig geeert; nochtans is de dach, en 't jaer niet geweten.

Ter eeren van dese Sant, wiens dach op den 20. November gevyert wort, stichte een Engels koopman dese Kerk met een gast-huis daer nevens voor sijn Lands-lieden, die van soo verre dese Heilige plaetsen van *Romen* quamen besoeken: naderhand sy met haer afval de selfde veracht hebbende, dit werk blijvende in de handen des Apostelijken Stoels, is die met haer inkomen aen een andere grooter vereenigt; als is het Geselschap voor de Engelsche jeugt in de Kerk van *S. Thomas van Kantelburg.*

## *Van S. Jan Babtist der Genuesers.* 28.

MEt groot recht heeft dit Volk haer Kerk aen den Voorlooper van CHRISTUS toegewijd, om dat sy van soo grooten Heilig de heilige asschen bewaren, en dat hy *Genua* in sijn sonderlinge bescherming houd; nadien soo dikwils als in de Haven door 't woeden der storm-

winden de schepen in gevaer zijn van d'een tegen d'ander stootende te vergaen, sy terstond komen te stillen op het verschijnen van dese heilige overblijfselen boven op den toren te midden aen die haven gedragen. Hoe voorts sijn lichaem in 't vyer tot asch verbrand door bevel van den Verloochenaer *Juliaen*, tot *Genua* gekomen is, sal met de kerk van S. *Silvester* in 't Marsische veld, waer sijn hooft is, geseit worden.

Hier maekte dan *Meriadux Cigala* een edel Genueesch, dese kerk met het Gast-huis vereenigt van de grond af op, als hy binnen *Romen* Schat-meester over het Pausselijk inkomen was onder *Sixtus de 4.* Nader-hand in 't jaer 1481. komende te sterven, wierd hy daer begraven, en besette daer aen drie-duisent kroonen inkomens; niet alleen om de kerk te onderhouden, maer ook voor 't Gast-huis, tot dienst der Genueesche Schuit-voerders, als sy siek mogten zijn; waer van men noch huiden dit leest.

Meriadux Cicada Genuen. ob fidem; ac religionem
à Sixto IV. Pontifice Maximo Fisco Apostolico
seruando electus. Vixit Ann. 51. D. 7. Hor. 4.
hospitali hoc pauperibus nautis alen. & morbo
curan. pecunia sua à fund. faciund. testamento
reliquit dote non præterita.
Heic situs est quarto Non. Aug. anno salutis
MCCCCLXXXI.

't Welk by ons luid: *Meriadux Cicada Genueesch, door sijn trouwe en vromigheyt van*

*Paus*

*Paus Sixtus de 4. verkoren om 't Apostelijk inkomen gade te slaen, leefde 51. jaren, 7. dagen, 4. uuren. Heeft van sijn gelt dit Gast-huis om de arme schippers te voeden, en de sieke te genesen, by uitterste wil van de grond op doen bouwen, sonder te versuimen dat te begiftigen. Hy ligt hier begraven op den 6. Augustus, in 't jaer des heils* 1481.

Maer in den oorloog die daer na was onder *Clemens de* 7. dese goederen van verscheide bysondere lieden beseten zijnde, bragt *Gio. Battista Cigala* soo veel te weeg, (ter gedachtenis van de stichter sijn Grootvader, en ter eeren van de Sant daer hy den naem van voerde, na toehoorder in d'Apostelijke kamer geweest te hebben, van *Julius de* 3. in 't jaer 1551. Cardinael gemaekt) dat hy onder *Paulus de* 3. een deel van de voorseide goederen weder kreeg, en gaf de sorg daer over aen 't Genueesche volk met de kerk, en 't Gasthuis.

Dierhalven maekten sy in 't jaer 1553. een Geselschap, en de voorseide *Julius de* 3. bevestigde dat, en verbreede de goetdadigheit tot andere arme en sieke Genueesers, dat sy in dit Gast-huis ook mogten ontfangen worden. Sy dragen witte kappen, en hebben daer op uitgebeeld S. *Ian Baptist*, die in sijn slinker hand het Lammeken vol geheimenis houd. Sy vyeren noch den feest-dach van S. *Ioris*, om dat hy een tweede Beschermer is van den Genueesschen staet: maer in dien des Voorloopers hebben sy de genade om een op 't leven gevangen, te verlossen.

## *Van S. Cecilia.* 29.

WY sullen noch een andere Kerk aen dese H. Maget toegewijd in 't Marsische Velt sien: Op den Gordieeischen Berg was ook noch een andere, die nu wech is: en die in 't Overtybersche is de derde, en aen alle ware huisen: en van den Bruidegom, en van den Neef erfden de selvige al de goederen, als sy Christenen geworden haer die quijt maekten, om te beter tot het martelaerschap te gaen.

S. *Cecilia* in 't Over-tybersche, was het eigen huis van *S. Cecilia*; hoewel dat andere willen door een oud opschrift gevonden in S. *Biagius* der Bedde-makers aen 't Paleis van *Medicis*, dat het dit was: daer-en-tegen houd de Kerk het ander gevoelen, nadien sy seit, dat de lichamen van S. *Cecilia*, van S. *Valeriaen* haer Bruidegom, en van andere van *Calistus* kerkhof opgenomen, daer Paus *Urbanus* die gestelt had, van *Paschalis de* 1. dier naem in dese plaets overgebragt wierden, daer te voren haer huis had gestaen: en hier van kreeg men blijk in 't jaer 1599. door dien de Cardinael *Paolo Sfondrato* van dese Kerk den naem voerende, in dese gesegende plaets doende bouwen, de lichamen gevonden wierden van S. *Cecilia*, *Urbanus*, *Lutius*, *Tiburtius*, *Valerianus*, en *Maximus*. Het lichaem van *S. Cecilia* wierd ongeschonden gevonden met haer sijden rok met gout-draet door-weven, met bloote voeten, en een sleuier om haer hairen gewonden,

lig-

liggende met het aengesicht na d'aerde gekeert, met de teekenen van 't bloed en van drie slagen in haer hals, in een kist van Cypressen, boven welke dese veersen met een kruis in 't midden te lesen waren.

*Hanc fidei zelo Pas* *chalis primus ab imo,*
*Ecclesiam renovans cum* *corpora sancta requirit,*
*Elevat inventum vene* *randæ Martyris almæ*
*Cecilia corpus hoc il* *lud marmore condens:*

*Lutius, Urbanus huic* *Pontifices sociantur,*
*Vosque Dei testes* *Tiburti, Valeriane,*
*Maxime, cum dictis con* *sortia digna tenetis;*
*Hos colite egregios* *devota Roma Patronos.*

Welke wy dus mogen na-bootsen:

*Paschael de eerst door zucht* *tot ons geloof gedreven*
*Herbouwend dese Kerk,* *die heil'ge Riffen socht,*
*Wierd hem de Mari'lares* *Cecily voortgebrocht,*
*Nu dus eerwaerdig in* *dees marmeren verheven;*

*De Pausen Lutius;* *Urbaen zijn hier beneven,*
*Tiburt, Valeriaen,* *Godts tuigen wel bedocht,*
*Met Maximus, die al,* *sijn roem hebt uitgewrocht,*
*Koom yv'rig Romen, wil* *dees Heil'gen eere geven.*

Welke overblijffelen in een silvere kas gelegt wierden van Paus *Clemens de* 8. gants *Romen* daer na toe t'samen loopende. De voorsz. Cardinael heeft heel de Kerk seer heerlijk vermaekt, met een vloer ront om 't Hoog Autaer gants van Albast, en andere uitheemsche steenen, noch met

edele gesteenten daer tusschen gevoegt; Waer men in een Wit-suiveren marmer steen de gedaente en beeltenis van dese alder-roemruchtigste Maegt en Martelares siet uitgehouwen, op de manier als sy gevonden was: hier-en-boven heeft hy de kerk met veel silvere lampen verciert, nevens een geduurig inkomen, op dat sy altijt souden branden, en dierhalven leest men dit op sijn graf:

DEO TRINO VNI.
Paulo Sfrondrato Card. Episc. Alban.
Gregorij XIV. Fr. fil. Bonon. Legato
Signaturæ Iustitiæ Præfecto Cremonensi
Præsuli pietate in Deum, caritate in pauperes
planè memorando.
quod S. Cæciliæ corpus
insigni sepulchro luminibus
ad centum perpetuò collucentibus
terrestri prope Cælo decorauit,
templum exornatum
sacerdotibus, ministris,
pretiosis vasis, & reliquiis auctum
hæredem in asse reliquit;
quodque omnem eiusmodi rerum memoriam
vivens repulit,
demortuo anno ætat. LVIII. Sal. MDCXVIII.
Odoardus Card. Farnesius, Augustinus Paccinellus
Senen. Testamentarij Executores
P P.

Dat is,

*De dry-eenige Godt. Paulo Sfondrato Cardinael Bisschop*

*Bisschop van Albanien, Gregorius de* 14. *Broeders soon, Bononisch Gesant, Overste des Gerichts-zegel van Cremona, Kerkvoogt door yver tot Godt, en mildadigheit over de arme seer te roemen. Om dat hy 't lichaem der heilige Cecilia, met een voortreffelijk graf, en hondert altijt brandende lichten als met een aerdschen hemel verheerlijk heeft, de Kerk voorsien met Priesteren, dienaren, kostelijke vaten, en heilige overblijfselen verrijkt, al sijn goederen heeft laten erven; en om dat hy alle gedachtenis deser saken in sijn leven verworpen heeft, hebben aen hem afgestorven zijnde in* 58. *jaer sijns ouderdoms op 't jaer onses heils* 1618. *Odoardus Cardinael van Farnese, Augustinus Paccinellus van Siena uitvoerders van sijn uitterste wil hem dese gedenk-steen doen leggen.*

Onder 't Hoog Autaer staet een anderen autaer waer op het lichaem is der voorseide heilige, en der andere boven genoemt, hier t'samen over gebragt; behalven eenige der selver deelen welke de voorsz. Cardinael met silver-vergulde platen heeft doen vercieren; die door de menigte en kostelijkheit met verwondering worden gesien. Over eenige jaren heeft de Mark-graef van *Viliena* Gesant des Konings van *Spaenjen* hier noch een lamp en een Wierook-vat van grooter waerden gegeven. Ter rechter hand aen 't in-komen van de kerk, is een nieuw opgemaekte plaets, waer voormaels de bad-stoof was van S. *Cecilia*. Men sou ook noch d'een en d'andere

reden konnen ſtaende houden, ſeggende, dat die van haer Vaderlijk huis, en deſe van haer Bruidegom was, of van haer man, noit noch aengerocht of vleeſchelijk bekent. Sy hebben haer Hoogtijt op Woonſdach na de tweede Sondach in de Vaſten; en op den dach van *S. Cecilia* is daer volkomen aflaet. Daer zijn noch veel andere heilige overblijffelen boven die voorſeide lichamen; en dit is een Procchie.

Hier is een klooſter van Camaldoliſche Nonnen, welke de ſorg over deſe Kerk bevolen is.

De ſchildery van den gegeeſſelden CHRISTUS, is een konſt-ſtuk van *Vanni*; en 't rondſtuk der Lieve Vrouw is van *Caraccioli*, en 't liggende beeld deſer Santin, van *Stefano Maderna*. De voorſte kolomnen ſeggen ſy noch te weſen van *Septimius Severus*, dien gy hier ſiet afgebeeld.

Einde-

De Heilige, of Sublicius Brug.

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf

Eindelijk heeft men daer noch 't Geselschap des heiligen Sacraments, 't welk een bysondere Kerk voor Gebede-plaets heeft.

## *Van de H. Maria des Torens aen den Oever.* 30.

PAus *Leo de* 4. willende de Saracinen 't overkomen van de rivier beletten, maekte op desen Oever een toren; en een anderen daer tegen over, en twee andere wat lager aen d'een en d'ander zijde des *Tybers*, daer een keten dwersch over gespannen was, op dat, of de Saracinen daer over mogten komen, sy van dese andere twee Toornen souden geslagen worden.

Dewijl d'eene nu buiten 't bewoonde ligt, siet men daer niets meer van; en dese noch overig zijnde tot gemak der Scheeps-lieden, die haer waren hier losten, hebben sy die tot een Kerk toegewijd aen de alderheiligste Maget: naderhand wierd sy de Paters van S. *Agata* in dese Wijk te besorgen gegeven; en sy vyeren daer de Hemelvaerd der alderheiligste Maget. Sy staet tegen over de pakhuisen aen den Oever; waer de koopmanschappen bewaert worden die langs den *Tyber* op komen. En van hier siet men in 't midden des selsden *Tybers* de Pilasters, en vervalle steenen van *Sublicius* of *Horatius* brug; boven welke pilasters by onsen tijt een houten Brug was opgericht, door 't geweld des *Tybers* weder verbroken; en nu doet die dienst aen de Visschers.

## *Van de H. Maria in de Kapel.* 31.

DE oudste gedachtenis die men van dese Kerk kan hebben is, dat sy in 't jaer 1090. wierd gewijd, en had den naem van de *Salvator aen de Pijn-appel.* Daer na kreeg sy den naem van de *H. Maria*, als *S. Franciſca*, haer huis met de selfde vereenigt, daer een groot gasthuis maekte, en de sieken daer in quam dienen; naderhand wierd de by-naem van in de Kapel daer toe gevoegt. Na dat de Wijn-kuipers in 't jaer 1540. hier een Geselschap gemaekt hebbende, de tegenwoordige Kerk met behoorlijke erkentenis verkregen van de Nonnen des Spiegel-Torens, als erfgenamen van haer stichterssche, of wel schoon van't voorseide gasthuis geen teeken meer overig is; en de Wijn-kuipers de Kerk in slechten stant vindende, vermaekten de selfde, daer sy een Kapellaen onderhouden, geen anderen Feestdach vyerende als van den H. Apostel *Jacobus.* De voorseide Nonnen vertellen noch, dat sy 't huis van *S. Franciſca* aenvaerdende, soo daer ionkvrouwen van een quaet leven in komen, sy dan of in't kort komen te sterven, of haer bekeeren.

---

*Van*

## *Van S. Andries.* 32.

VOor soo veel men kan afnemen uit eenige brieven van S. *Pasqualis* ontrenthet jaer 821. op de verschijning van S. *Cecilia*, na dat hy de naest gelegen Kerk vermaekt had; schijnt het, dat hy dese stichte in 't jaer 821. En op dat het alderheiligste Sacrament eerbiedighlijk na de sieken van die Procchie mogt gedragen zijn, wierd daer tot dien einde in 't jaer 1575. een Geselschap opgericht, dat dese Kerk verkreeg, om hen tot gebede-plaets te dienen. Naderhand het lichaem van S. *Cecilia* daer gevonden wordende, namen sy ter eeren der maegdoms en martetelaerschaps van S. *Cecilia* roode kappen aen, met een witte lap, en het beeld der selfde Santin op de manier soo sy in de kist gevonden was te liggen, daer *S. Urbanus* haer in gelegt had, gelijk by haer kerk geseit is.

---

## *Van de Salvator aen de Brug der H. Maria.* 33.

DEse Kerk wort genoemt van de brug der *H. Maria*, door een beeld der Lieve Vrouw, die voormaels in *S. Pieter* was op den autaer van de *S. S. Processus*, en *Martinianus*, 't welk gestolen zijnde, en berooft van de kleinoodien en gout daer 't mede verciert was, van de Brug

*S. Anglo* in de rivier wierd geſmeten, en wonderlijk in deſe plaets des *Tybers* vaſt bleef. Nu is, dat in de kerk van *S. Coſmatus* geſtelt, en door den godtſdienſtigen yver des volks geeert.

Van deſe Kerk hebben wy in 't byſonder niet anders te ſeggen, als dat haer gebouw noodſakelijk ſeer oud moet weſen; nademael daer geweeſt zijn de Lichamen der S.S. *Protus*, en *Hiacyntus*, van welke geſeit ſal worden in de H. H. Apoſtelen, daer 't lichaem is van S. *Eugenia* welkers geſnedene ſy waren; en in S. *Jan* der *Florentiners*, van waer ſy overgebragt wierden. Wy weten wel, dat *Sixtus de* 4. die eens vermaekt heeft, gelijk haer teekenen dat aenwijſen, en dat ſy een Procchie is.

Hier ſiet men de overblijffelen van de Brug voormaels der Raeds-heeren, en Palatinſche naderhand der *H. Maria*, door den geweldigen ſtroom des *Tybers* verbroken in 't jaer 1598. en huidenſdaegs wort die van 't gemeen volk de gebroke Brug genoemt; noch daer is anders niet van over gebleven als alleen dit, 't welk voormaels verbroken zijnde, by gelegentheit des Heiligen jaers van *Gregorius de* 13. is doen vermaken, met dit opſchrift.

EX AUCTORITATE GREGORII XIII.
Pontificis Maximi
S. P. Q. R.
Pontem Senatorium, cuius fornices
Vetuſtate collapſos, & iampridem
refectos fluminis impetus denuo

deic-

deiecerat, in priſtinam firmitatem,
ac pulchritudinem reſtituit.
ANNO IUBILEI MDLXXV.

Dat is:

*Uit laſt van Paus Gregorius de 13. heeft den Raed en 't Volk van Romen, der Raeds-heeren Brug, welkers bogen door oudheit in-gevallen, en eertijts vermaekt de ſtroom der Rivier weder afgeſpoelt had, in haer eerſte vaſtigheit en ſchoonheit herſtelt, in 't Jubel-jaer, 1575.*

## *Van S. Benedictus.* 34.

AEn den roemruchtigen Aerts-vader S. *Benedictus* waren drie kerken binnen *Romen* toegewijd; deſe, noch een andere ontrent de Pottebakkers, de derde is 'er niet meer, en was in de plaets der Lieve Vrouw; en door dien men van geen haer eerſte ſtichting vind, moeten ſy noodſakelijk ſeer oud weſen. Huiden is daer noch de Gebede-plaets der *Nurſinen* onder 't aenroepen van deſe Sant, ſoo wy op ſijn plaets ſullen ſeggen.

S. *Benedictus* na *Romen* komende, om ſijn leer-oeffeningen waer te nemen, ſoo houd men dat hy hier ſijn huis had; en 't ſchijnt dat daer ontrent een kerk ſtont, dewijl daer een ſeer oude beeltenis was van Onſen Heer in een kapel aen den ingank van deſe kerk, waer van in een Miſboek ſtaet, dat S. *Benedictus* ſeer godtsdienſtig tot het ſelfde was, en over weinige jaren, wiert, om daer ontrent te konnen timmeren, een Amandel-

boom

boom uitgehakt, die uitnemende groot was; en van yder geseit wierd door dien Heiligen Abt den selfden geplant te zijn.

Dese Kerk is een Procchie, en by de selfde was voormaels een andere Kerk gevoegt, naest aen S. *Laurens* gelegen. En op dese plaets seggen sy dat het vermaerde huis van den Raetsheer *Anicius* stont, doorluchtig in oude tijden van wegen de Stad-voogtschappen over *Romen*, en seer heerlijk door *Claudianus* geroemt; van welk geslacht sy schrijven S. *Benedictus* geweest te zijn; ook verkeerde S. *Cecilia* in dese plaets, daer een schoone en geleerde boekschat hebbende. Den Abt en Leeraer *Constantinus Cajetanus* Cassinensische Monik, heeft het begin gegeven aen de Gregoriaensche Versameling van 't Huis des *H. Benedictus*, welk geslacht nu *Frangipana* genoemt wort; en binnen de naeste Kerk van *S. Cecilia* is in de vloering een sark van haer seer edele stam.

Einde der Eerste Dach-reis.

---

Twee-